

3599

619
h-35

ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԺԱԿ ՍՆ

ԱՌՈՂՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ե Ի

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԲԺՅԿԱՐԱՆ

ԴԵՂՕՐԱՅՔ (ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ)

Գ Ր Ե Ց

ՄԻՍԼՔ ԽԱՐԱԽԱՆ

ՀԵՌՈՒՆՈՂՈՒՔԻԱՄԲԻ

ՓՈՕՅԷՍԷՕՐ Ս. ՍԱՆՍՕՆԻ

ԹԱՄԻԷ--ՖԱՅՈՒՄ

(ԳԵՐԻՆ ԵՂԻՊՈՏՈՍ)

ՅՊԱՐԱՆ ՕՆՆԻԿ ՀԱԼԷՊԼԵԱՆ
որն Գարագոլին մօտ

Գ Ա Հ Ի Ր Է

1907

619

m-38

610
109-ԽԱ

119
Խ-38 ա

2.147

ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԺԱԿԱՆ

ԱՌՈՂՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ե Ի

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԲԺՅԱՐԱՆ

ԴԵՂՕՐԱՅՔ (ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ)

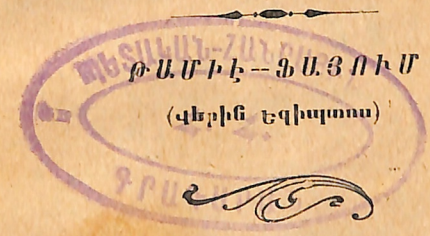
Գ Ր Ե Ց

ՄԻՍՏՔ ԽԱՐԱԲԱՆ

Հետևողութեամբ

ՓՈՑՖԷՍԷՐ Ա. ՍՈՆՍՈՆԻ

96

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆ ՕՆՆԻԿ ՀԱՎԷՊԼԵԱՆ

Ապրիլի Գաղափարի մաս

Գ Մ Հ Ի Բ Է

1907

1003
10205

16618

2002

ՆԵՐՍԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Կենդանիի մը բնական առողջութիւն

Կենդանի մը առողջ է այն ժամանակ, երբ կուտէ, կը խմէ, կը քալէ ու կ'աշխատի: Բարեբաղդաբար կենդանիներու կեանքը շատ պարզ է և զիմացկուն: Մարդկային նահապետական կեանքն ալ աւելի առողջ և զիմացկուն էր քան ներկայիս, որ գնալով փափկանում և հետեւաբար կորցնում է իւր ֆիզիքական զիմացկունութիւնը և դառնում է աւելի և աւելի նեարգային: Այս գործի մէջ մննդառութիւնը մեծ դեր ունի: Անատոմների կեանքն ալ թէև այս էվոլիցիական փոփոխման է ենթարկուած, սակայն, մի քիչ նուազ չափով և բարեբաղդութիւնը այն տեղ է, որ այն երկիրներում, ուր կենդանական դասակարգերը կամ տեսակները սկսում են հետզհետէ աղնուսնալ և բարեփոխուել, միանգամայն այդ երկիրներում գիւղատնտեսական տրուեստ և անասնաբուժութիւնն ալ համեմատական չափերով կը յառաջանայ:

Ինչպէս որ կենդանին իւր բնական վիճակում առողջ և զօրաւոր է, աշխատելու է, աւելի զայն իւր բնական վիճակում աղնուսնալ և զօրացնել նաեւ ֆիզիքապէս. չափազանց անլարժ և անյարմար խնամքն ևս կենդանիին կը դարձնեն թուլ, ջգային և անընդունակ աշխատանքին:

Կենդանական բնաղբը անբուական է գիրենք պաշտպանելու, ամեն տեսակ վտանգների և հիւանդութիւնների դէմ: Մեր սէպուհ պարտականութիւնն է կենդանիներին պաշտպանել ինչպէս մեր հարազատ երկխաններին, որ լեզու և կատարեալ զիտակցութիւն չունենալուն չեն կարող զիմպրաւել ամեն զժրողութեանց և հիւանդութեանց: Սրա համար մեզ ուշադրութիւնը՝ նախ պիտի դարձնենք կենդանեաց բնակարաններին վրայ:

Ժամանակակից գիտութիւնը և տարվիճիզմը հաստատել են որ իրաւունքը հզօրագոյնին է ։ Բնութեան մէջ ուժեղը, անուժին կուլ է տալիս ։ Կը տեսնէ՛ք , մեծ ձուկը կը մնանի բացառապէս մանր ձուկերով ։ Բոլոր կենդանական և բուսական թագաւորութիւնները ենթարկուած են ընդ թեան այդ մեծ և անփոփոխելի օրինաց ։ Բնութեան մէջ ուժեղ ըսածը չը պէտք է հասկնալ սակայն , միայն հաստատով կամ կենդանական դասակարգով մեծ ։ Ճիշտ է որ , մեծ ձուկը փոքրերին կուլ կ'ուտայ , սակայն , քիչ չի պատահիր որ փոքրերի մի ընկերակցութիւնը կոծօտելով մեծ ձուկի կողքերից ու կողերից , նրան զիակ կը դարձնեն և գետին կը տապալեն ։ Իսկ անկուշտ , չարաճճի մի քրոք ներքի և պարագի տների , այս տեսակէտով գործած աւերմունքները , ամենուն յայտնի է ։ Կա՞յ մի վէ՛րք , մի հիւանդութիւն կամ մի ցաւ որ , մի քրոք կամ պարագի տը գործ չ'ունենան մէջ ։ Դժուար է ասել ո՛չ ։

Կեսնքի , գոյութեան կռուի այս ընդհանուր փրօպէմի մէջ , ամենէն դժուար գործը՝ ի հարկ է բուսային թագաւորութիւնից յետոյ , կենդանեաց կամ անասունների կեանքն է ։ Վերցրէ՛ք մի պարտէզ՝ և կը տեսնէ՛ք թէ այն տեղ , պարտիզականին որ աստիճան դժուար է , իւր ցանկացած պտուղները և բանջարեղէնները հասցնելու ։ Բաւական չէ միայն զիտնալ օգտուիլ ժամանակից , եղանակից , հողից , ջուրից և արեւից , այլ և պէտք է զիտնալ՝ զիտակսն միջոցներով , կռուիլ բոլոր երեւելի և աներևոյթ մի քրոքային և պարագի տ հիւանդութիւնների դէմ , որ քնալով կ'աճին ու կը բազմանան ։ Նայեցէք ձեր սենեակը , ձեր ընակարանը կամ տունը տեղը կամ ո՛ւր որ է՛ք — վերջա-

պէ՛ս , մի քանի օր իրարու վրայ , եթէ կարող էք , մի աւելէ՛ք , մի մաքրէ՛ք , մի բանա՛ք լուսամուտները ու դռներն և երթիկները , մի թողուք որ օդը փոխուի , և ահա պիտի տեսնէ՛ք , թէ ի՞նչպէս ձեզ պիտի չըջապատեն անթիւ ու անհամար միւրոքների , միջասների ու սարգի-ստայանների բանակները : այնպէ՛ս ի՞նչպէս դուք լի-նէիք կատարելապէս սրտերազմի դաշտի վրայ • կոխ և կոխ և կոխ : Ամե՛ն տեղ ու ամե՛ն ժամանակ կոխ է պէտք և ապրի՛ր եթէ կարող ե՛ս , եթէ ուժեղ ե՛ս քո շրջապատի միջավայրից :

Մի և նոյն աւելի ցաւալի և աւելի մոռացուած և անհոգս վիճակի ենթակայ չե՞ն արդեօ՛ք , մեր անակա՛ն անասուններն ու կենդանիները • որոց մասին ահա մենք այս փոքրիկ գրքովիւ կ'ուզենք ծանրանալ և գէթ մի քանի՛նս մասօտ գլուխներով բացատրել մեր երկրագործ ժողովրդին թէ՛ ի՞նչ է կենդանեաց առողջապահութիւնը և ի՞նչպէս կուրելի է խնամել և դարմանել հիւանդ անասունները :

ՄԻՍՍ.Բ ԽՍ.ԲՍ.ԽՍ.Ն

27 Նոյեմբեր 1906

ԹԱՄԻԷ-ՖԱՅՈՒՄ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԲՆԱԿԱՐԱՆ

Հայ , ջուր և հանգստութիւն , ահա կենդանական օրկանիզմի առողջապահութեան յենակէտը : Մտունդ և ջուր թէև իսկապէս կենդանիի մը գոյութեան էական , հրամայողական հարցերն են , այսինքն՝ առանց որոնց կենդանին գոյութիւն իսկ չի կարող ունենալ , բայց որովհետև այստեղ մեր նպատակն է , աւելի զիւղատեսիս ժողովրդին ցոյց տալ կենդանիների համար առողջապահական միջոցներ , ուստի նախընտրելի է ուսումնասիրութիւնը սկսիլ բնական բաներից : Կենդանեաց բնակարանի համար ի հարկ է ախ դարդարանք (toilette) հարկաւոր չէ , բաւական է կենդանիի տակ լինի չոր և մաքուր , լուսամուտները նայած տեղւոյն , կլիմային լինին մեծ և օդաւէտ : Մարդիկ միայն հոցով չ'են սպրում , այլ Աստուծոյ խօսքով • Կենդանիներն այլ միայն անունդով չէ որ կ'ապրին այլ և չոր ու մաքուր օդով : Կենդանիներ կան որ կը վարժուին խոնաւ , ցեխոտ և կեղտոտ մթնոլորտում ապրելու , և շատերը նոյն իսկ այդ վիճակում կը դիւրանան , բայց այդ գիրութիւնը ու այդ կեանքը խարուսիկ է , և այդ կարգի կենդանիները շուտով անդնդունակ կը դառնան աշխատութեանց և ենթակայ զանազան տարախոխիկ հիւանդութեանց : Եթէ հիւսիսային ցուրտ կամ բարեխառն կլիմայի տակն էք ապրում , ձեր և ձեր կենդանեաց բնակարանի լուսամուտները և դռ-

ները որքան կարելի է ուղղեցէ՛ք դէպի հարաւ : Եւ սովորութիւն դարձրէ՛ք , ձմեռ ժամանակ գոմերը կամ ակոռաներ տաքցունել կրակով , որովհետեւ կրակը չոր և մաքուր , օդաւէտ կը պահէ բնակարանը : Իսկ եթէ դուք , այրեցեալ երկրներուն է՛ք , նախ ընտրեցէ՛ք հիւսիս արեւելք բանալ՝ լուսամուտները և դռները : Յուրտ կլիմայի տակ աւելի յարմար և առողջարար է , փոխանակ յատակը քարէ , սալայատակ կամ սիւնաղով անելու՝ տախտակամած չինել : Զուրը չը լճանալու և փրտուիներ առաջ չը բերելու համար . պէտք է յատակը չինել մէկ կողմի վրայ մի քիչ զառիվարի , որ ջուրերը և աղը մի տեղ վազեն և կենդանիների տակը չոր ու մաքուր մնայ :

Իսկ բարեխառն երկրներում աշխատելու է աւելի բնակարանը օդաւէտ պահել և չափազանց չը ջերմացնել : Աշխատելու է 15° — 20° ջերմաչափը հաստատ պահել ակոռաներում :

Միայն ձմեռ ժամանակ նոր ծնած տաւար , ոչխարի բնակարանը պէտք է պահել 25° — 30° ջերմութեան մէջ , մինչև նրանց քառասունքի անցնիլը , յետոյ կամաց , կամաց իջեցնել ջերմութեան աստիճանը , Զիւրու տեղը համեմատաբար շատ աւելի մաքուր և զով պահելու է , 15° :

Ոչխարները կը սիրեն մթութեան մէջ անդատանալ և երկար որոճալով մարսել նախորդ օրուան կերածները , դրա համար պէտք է միշտ նրանց գոմերի գոմերը և լուսամուտները փակ պահել , միայն գաղանի փոքրիկ բացուածքներից միշտ մաքուր օդ ներմուծել գոմերում , մանաւանդ այն տեղեր ուր ոչխարի քանակը շատ է : Բնակարանները պէտք է բոլորովին ազատ լինին ջրի հոսանքներից և խոնաւութիւնից , որ կարող է մեծ գեղազուութիւն պատճառել կենդանիներին :

ՍՆՆԴԱՌՈՒԹԻՒՆ

Թէ մարդոց և թէ կենդանեաց մօտ անդառութիւնը կախուած է մի քանի գործողութիւններից վեր առնել կամ բռնել աննունդները , ծամումն և լորձնոտումն , կլանումն , որոճումն , մարսումն ստամոքսային և մարսումն աղեաց , աղիքներու ծրծումն և աննունդների տարրացումն (assimilation) արեան մէջ :

Մանդառութիւնը ինչպէս մարդոց՝ այդպէս և կենդանեաց մէջ , կը տարբերի երկրէ երկիր , կլիմայէ կլիմայ . տեսակէ տեսակ և նոյն իսկ անհատէ անհատ ու հասակէ հասակ : Մանդառութեան ընդհանուր ձևերի և դերի մասին խօսելէ առաջ , կարեւոր է հոս նշանակել համառօտակի , թէ ինչ է աննունդ . Մանունդների տեսակը . Ամեն նիւթ կամ դոյացութիւն որ բերանի միջոցաւ մարսողութեան գործարան կիջնէ և հոն ստամոքսային հիւթի (sug-gastrique) տակ տարբազադրուելով արեան մէջ , կեանքի շարունակութիւնը կապահովէ , աննունդ կանուանուի : Սննունդները զլիաւորաբար երկու տեսակի են՝ հաստատուն և հեղուկ (solide et liquide) վերջինը՝ զլիաւորաբար խմելիք է : Քիմիական տեսակէտով աննունդները կը բաժնուին նոյնպէս երկու զլիաւոր թազաւորութեանց , անգործարանաւոր կամ հանքային (inorganique ou mineraux) և գործարանաւոր (organique) : Առաջին տեսակում մեծ և կարեւոր տեղ կը բռնեն նախ՝ աղերը , յետոյ երկաթ (fer) լուսածնաթ , ֆոսֆաթ-տը-բոթաս , կալաքար (soude) մանէզիում և կիր՝ (chaux) սրանք , բոլորն ալ ի յայտ կուգան կերակուրներում զանազան երեւոյթներով , զուտ կամ տարրալուծուած :

Գործարանաւոր (organique) մնուները կը յառաջանան բուսական և կենդանական թաղաւորութիւնից: Քանի որ այս տեղ մեր նպատակն է միայն խոտակերները, դրա համար մենք միայն կը զբաղուինք բուսական սնունդներով: Քիմիական տեսակէտով գործարանաւոր մնուները կը բաժնուին նոյնպէս երկու գլխաւոր տեսակի բորակածընային (azotés), և ոչ բորակածընային (non azotés): Ուրիշ խօսքով՝ առաջի տեսակը բացառապէս հարուստ է բնասպիտակային (albumine), ու մնուղի կամ հատիկներու հիւթ (sève) ըսուած մնուղի նիւթով: Այս տեսակի մէջ, մեծ դեր կը խաղան նաև քաղէումը պանրահիւթ (caséine) և բոյսերու ժէլատինը: Վերջապէս ըստ Գերմանացի մեծ գիտնական-փոօֆէսոր Լիպերիսիին, ամենէն զօրաւոր մնուները կը պարունակէ հետեւեալ զըլխաւոր նիւթեր:

Ածուխ (carbon)	առ 0/0	52,7	մինչև	54,5
Ջրածին (hydrogène)	առ 0/0	6,9	»	7,3
Թթուածին (oxygène)	առ 0/0	20,9	»	23,5
Բորակածին (azote)	առ 0/0	15,2	»	17,0
Մծումբ (soufre)	առ 0/0	9,8	»	12,0

ահա ամենէն կատարեալ մնուղի համեմատական բաղադրութիւնը:

Երկրորդ՝ ոչ բորակածին (non azoté) նիւթերն են՝ ջրածնաբնածուխ (hydratede carbon) և օլա կամ ճարպ (la graisse)

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՊՃԱՆԱԶՈՒՄ ՍՆՆՈՒՆԴՈՑ

Այս տեղ մեր նպատակից դուրս լինելով մնուներէ մանրամասն տարրալուծման մէջ մտնել, կը բաւականանանք ասելու որ, վերոյիշեալ նիւթերը կ'որոշուին նաև խտացած (concentrés) և ոչ խտացած մնուներով: Քանի որ՝ գործը մնաստնների առողջապահութեան կը վերաբերի, կը մնայ մեզ դիտնալ թէ՛ ո՞ր նիւթերը աւելի բնասպիտակուց (albuminoïde) կը պարունակեն և որոնք աւելի ճարպային, որ ըստ այնմ գործադրենք կեանքում: Այն ամեննիւթ որ դիւրաւ կը լուծուի, (éthere) ըսուած հիւղանիւթի մէջ, ճարպային է: և հետեւաբար աւելի՝ նպատակայարմար է տալ այն կենդանիներին որոնց կուգինք շուտով գիրցնել և կամ նպատակ ունինք միայն իւղով կաթ վերցնել նրանից: Իսկ եղներին, ձիերին և աշխատաւոր կենդանիների համար, նպատակայարմար է տալ այն նիւթերէն որ, աւելի, տոյսպէս ասած խտացած են բնասպիտակուցով (azotés): Այս վերջիններու տեսակը՝ բաղմամբիւ է և աւելի փնտռելու է արմտիքներու կարգին: Ջոր օրինակ՝ ցորենաբոյսերու (des graminées) բակլաներու տեսակները (fèves) որ կը կարունակեն խտացած նշատայ (amidon) կամ ուրիշ խօսքով բորակածին և (albumine) զանազան չաքարահիւթեր (cellulose, glycoses): որք կենդանական ուժի կեդրոնացումն են:

ԵՐՐՈՐԴ. ՏԵՍԱԿԻ ՄՆՆՈՒՆԴ

Կայ մի երրորդ տեսակի մսունդ ջրային կամ թարմ, կանանչ խոտեղէնք (les fourrages verts) ասոնք իրենց միջակ և բարեխառն կազմով և վերին աստիճանի զիւրամարսութեամբ, տալիս են կենդանիին խիստ զօրաւոր և օգտակար մսունդ, թէ կաթի, թէ գերանալու և թէ աշխատանքի համար: Ասոնց զլիաւոր տեսակներն են վարսակի, ոլոռնի, առվայտի և մի քանի թարմ արմուխներու տեսակները. որոնք զլիաւորաբար կը պարունակին խիստ մածուծիկ և մսնուցիչ հիւթ մը քօլօիտ c Hoid) մսունով:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐ ՄՆՈՒՑԱՆԵԼՈՒ ԿԵՐՊ

Ինչպէս նախորդ գլխում ասինք, նայած տեղւոյն կլիմային և կենդանական տեսակին և աշխատանքին ըստ այնմ պէտք է զանազանել կենդանիներին մսունդները: Այն կերը որ օգտակար է, ցուլին և լծկան գումէշին, միևնոյն օգտակարութիւն երբէք չի կարող ունենալ կլիման կովին և ոչխարին համար:

Այն որ կարող է օգտակար ըլլալ կլիման կովին, չի կարող օգտակար դառնալ գերայնելու զրուած խոզերին և կովի հորթին ու ձագերին: Քանի որ այս այսպէս է, պէտք է, աշխատել մի քիչ փորձառութեամբ, ամեն մի տեսակին իրեն յարմար մսունդ և խնամք տալ:

Մեր ծրագրից դուրս լինելով մանրամասնութեանց մէջ մտնելու, կը բաւականանանք ըստ փոփոխութեան Ս. Սանտինի տալ հետեւեալ ֆօռմիւլներ, որ չափաւոր և նպատակայարմար են ամեն մի տեսակ կենդանիին:

Աշխատաւոր եղան համար օրական

7—8 քիլօկրամ յարթ ցորենի կամ գարու

2—3 » » առոյտ կամ խոտ

4—5 կրամ աղ

2—3 քիլօկրամ բակլա (fèves) կամ ֆուլ

Եւ օրը երեք անգամ կրկնել այս քանակութիւնը: Երբեմն միայն տեսակները փոխել եղանակի եւ աշխատանքի համաձայն:

ԿԹԱՆ ԿՈՎԻ ԿԵՐԱԿՐԵԼԸ

Կլիման կովերի մսնդատութեան պէտք է շատ զգուշ լինել, մսունդի ազդեցութիւնը 24 ժամուայ ընթացքում իսկապէս զգալի է կաթի վրայ. պատահել է, շատ անգամ որ, կաթ և նոյն իսկ պանիրը թունաւորել և վնասուել են վատ մսունդի պատճառաւ: Զգուշանալու է, որ դանազան փտած, կանանչ խոտերով կամ թունաւոր բոյսերով խմորում (fermentation), առաջ չը բերել կովի փտում, հակառակ պարագային ո՛չ միայն կաթը կը փճանայ օրերով, այլ և կովի առողջութիւնն ևս կը խանգարուի երկար ժամանակ: Այս բանը աւելի վտանգաւոր է այն գիւղացիներու համար, որի հորթն ևս ծըծելով մօրմէն, կարող է վարակուիլ զանազան հիւանդութիւններով:

Մսունդի օրուան ֆօռմիւլը, կլիման կովի համար.

Առոյտ կամ զանազան խոտեր 5 քիլօկրամ:

Գետնախնձոր (երբեմն խաշած) 12 »

Բուսպ (կտաւատի, քօլզային) ևն 3—5 »:

Հունտերու մնացորդք . . . 2—3 քիլօկրամ:

Ասկից զատ՝ կլիման կովի համար կան մի քանի ֆօռմիւլներ, զրեթէ միևնոյն համեմատական չափերով: Սա ճիշտ է որ, կլիման կովի համար աշխատելու է մսունդի տեսակները փոխել և միշտ թարմ պահել և կլիման կովին տալ քիչ քիչ մսունդ և յաճախ, Շատ տեղեր գետնախնձորի (pomme de terre) փոխարէն կը նախընտրեն տալ տակ, բանջար (betterave) ևն: Զը պէտք է մոռնալ նաև աւելցնել այդ խառնուրդում միշտ ցորենի թեփ (son de froment) լափայ չինուած: Օգտակար է նաև երբեմն կլիման կովին տալ եգիպտացորեն և բամբակի քուսպը:

ՄԱՏՆԱՇ ՀՈՐԹԻ ԴԻՐԱՑՈՒՄԸ

Կենդանեաց անդառութեան գործը վերջացնելէ առաջ, աւելորդ չի լինիր նշանակել այս տեղ մատղաշ հորթի գեթացման միջոցները: Այս բանի համար նախընտրելու է առողջ և գերանալու հակամէտ խորթեր, բոլորովին առանձնացնելու է, իւր մօրից և պահելու է բաւականին տաք 15⁰ 17⁰ չոր և խիստ մաքուր, օդաւէտ տեղում, եւ այսպէս խնամքով առանձնացած մատղաշ հորթին, պէտք է միմիայն սնուցանել կաթով, օրական տալով 25-30 լիտրա (շիշա) կաթ: Այս տեսակ հորթերի գիւցուումը, սընդագատուութիւնը կը կատարուի, բիւբերօն ըստած գործիքով, որը խիստ յարմար է, կաթ տալու հորթերին, նախ սկսելու քիչ քիչ կաթ տալ հորթին, յետոյ կամաց, կամաց շատցնելու է: 40-45 օրէն յետոյ գիրացած հորթը կը յանձնուի մատակարարին:

Ձ Ո Ւ Ր

Կենդանական անունդի երկրորդ և էական մասն է կաղմում ջուր: Որը շատ անգամ ահաղին դժբաղդութեանց պատճառ կը դառնայ տալով անասուններին պաճարախտը և զանազան տարախիտիկ հիւանդութիւններ: Դրա համար լաւ երկրագործը կ'աշխատի ամեն կերպ հոգս տանիլ, որ իւր ընտանի անասունները մաքուր և զուտ ջուր խմեն, Պէտք է ջուրը զտուած լինի զանազան աղային և հանքային խառնուրդներէ: զրա համար պէտք է ազարակներում ժիշտ պատրաստել աւաղով զտացուցիչ հորեր, Կենդանիների համար խմելիք ջուրի տաքութեան աստիճանը 12⁰ — 15⁰ էն բնաւ վար իջնալու չէ:

ՄԱՔՐՈՒԹԻՒՆ

Ո՛չ միայն բնակարանի, անունդի և ջուրի անհրաժեշտ և անպայման մաքրութիւն է հարկաւոր կենդանեաց առողջապահութեան համար, այլ և լաւ երկրագործը, ինչպէս ասում են, բնաւ ձեռք չի վերցնի իւր կենդանեաց վրայէն: Ջուրը և անունդ մաքուր՝ իսկ կենդանին կեղտոտ պահելով կը նմանի մաքուր կերակուր կեղտոտ ամանի մէջ, կամ հաւկիթ մը ցելով ծեփել և ուղենալ որ նա երկա՛ր ապրի: Միթէ՞ առանց օդի, այն ալ առանց մաքուր օդի կա՞յ կեանք: Դրա համար անհրաժեշտ է որ օրը գէթ երկու անգամ բուր կենդանիները քերոցներով և խողանակներով ու թըռուած լաթերով մաքրել:

Մաքրեցէ՛ք ձեր կենդանիները ի՛նչպէս և ո՞րքան որ կարող է՛ք, անունդ և մաքրութիւնը, բժիշկին և քահանային կը հեռացնեն մարդու դժուրը:

ՎԵՐՋ Ա. ՄԱՍԻՆ

ՄԱՍՆ Բ.

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՆԱԽԱԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԴԵՂԱՐԱՆ

1003
10925

Որքան որ , լաւ պահուած և խնամուած կենդանի-
փճ՝ լինի ձի , եղ , ոչխար , կամ խոզ 0/0 99 ը աղատուած
կը լինի պաճարախտից և զանազան տարախտիկ հիւան-
դութիւններէ , բայց և այնպէս հակառակ ամեն տեսակ
զգուշութիւններէ , պէտք է մտածեն երկրագործները որ ,
լինչպէս ասում են , որով կենդանի փորձանքը կամ փորի
տակն է կամ պիտի վերե . ոտով խոհեմ և գործի տէր կա-
լուածատէրը միշտ իւր ազարակում պատրաստ կ'ունենայ
մի փոքրիկ դեղատուն , հետեւեալ զլիաւոր տեսակի դե-
ղերով :

Աւէղատ տ'ամոնիակ	(Acétate d'ammoniaque)
Ատիտ սիւլֆուրիկ	(Acide sulfurique)
Ատիտ ֆէնիկ փիւռ	(Acide phénique pure)
Ալքալի վոլաթիլ	(Alcali volatil)
Ալքոօլ տը մանթ	(Alcool de menthe)
Քուբրօզ պլանչ (Couperose blanche sulf. de zinc)	
» վերտ	» verte » de fer
» պլէօ	» bleue » de cuivre

Գի քարածեփ աղ սուտ (Bi carbonate de soude)
 Քամֆրը (Camphre)
 Ալին քալսինէ (Alun calciné)
 Քոնէմ աղ թափորը սօլիւպը Crème de tartre soluble
 Էսանս աղ թէնէպանթին (Essence de térébenthine)
 Էթեր սիւլֆուրիկ (Ethere sulfurique)
 Ֆարին աղ մութարա (Farine de moutarde)
 Իոտոֆորմ (Iodoforme)
 Լաուտանում (Laudanum)
 Քլորհիտրիկ (Chlorhydrique)
 Քլորիա փիւռ (Chlorhydrique pure)
 Ասիա աղ պօռիկ (Acide de borique)
 Սալօն վէր (Savon vert)
 » նուար » noir)
 Սէլ աղ նիթրը (Sel de nitre)
 Սիւպլիմէ քօռօղիֆ (Sublimé corrosif)
 Սիւլֆատ աղ սուտ (Sulfate de soude)
 Թէնէպանթին օրդինէն (Térébenthine ordinaire)
 Թէնթիւռ տիօա (Teinture d'iode)
 Կուտրօն (Goudron)
 Վազլին (Vaseline)
 Չիթաիւղ (Hui'e d'olive)

և այլն. և այլն.

Դեղարանին յատուկ մի քանի տեսակ իւղեր, բամբակ, վէրքեր կապելու բանտածներ և զանազան փոքրիկ գործիքներ և մեքենաներ, զմելի, մախա, նլարոք (lancete) Խոզանակներ և մաքրելու զանազան գործիքներ, որպէս զի գիւղատնտես երկրագործը կտրողանայ ի հարկին փոքրիկ

Վերաբուժական գործողութիւններ (opérations) կատարելու Ֆէրմուս:

ԲՈՅՍԵՐ ԵՒ ԲՈՅՍԱՐՄԱՏՆԵՐ ԻՅՐ ԴԱՐՄԱՆ

Գիւղական կամ աւելի ճիշտ կենդանիների համար պատրաստուած դեղատուներ, կարենալ լիովին օգտակար դարձնելու, ահրաժեշտ է այս աւել աւելացնել այն բոյսերի և բոյսարմատների տեսակները, որոնք անհրաժեշտ են դեղատան մէջ, իբր անմիջական և բնականօրէն ամենէն զօրաւոր դարման կենդանիների զանազան հիւանդութիւնների դէմ: Այս կարգի բոյսերը գլխաւորաբար կը բաժնուին երեք տեսակի.

1. — Հոյզային (musilage) որ ամենէն՝ այսպէս առած, անուցիչ տարրն է, տարածուած զանազան բոյսերու մէջ:

2. — Գոգոնի կամ տաքցնող բոյսեր.

3. — Յատուկ յուզող, գոգոն բոյսեր, որ երկու տեսակի են, նախ՝ ձգտական կամ լուծող և երկրորդ՝ պղնդացնող կամ բռնող բոյսեր:

Առաջի կարգի բոյսերը որ կ'ստանան նաև կոկլազուցիչ անուան, կը գործածուին թէ իբր խմելիք և թէ իբր փաթաթ (Cataplasme) սպեղանի, որոնց գլխաւոր տեսակներն են.

1. — Կտաւատ (Grains de lin) ամենուան ծանօթ լինելով սրա հատիկի և իւղի գործածութիւնը և օգտակարութիւնը, բացատրութիւն աւելորդ կը համարենք, առ շատ կը գործածուի իբր փաթաթ (Cataplasme):

2. — Բաղրջուկ (Mauve) գաւառաւորաբարով ճըն-
ճըղու պաշար կամ պաճուկ (*) կը գործածուի իբր փաթաթ
սպեղանի .

3. — Հարսնուկ (Coque'icot) գաւառական բառ-
բառոյ պթուկ , տերեւներ բացուելէն յետոյ կարմիր կա-
կաչի կը նմանի .

4. — Դարի (Orge) որ ծանօթ է , իբր ամենէն զօրա-
ւոր սնունդ մանաւանդ ձիերու համար . կը գործածուի իբր
լափա փաթաթ և խաշած ուտելիք , նաև ջուրը խմելիք
գարեջուր (Bière) :

5. — Թեփ (դարու , ցորենի ևն.) (Son) որի օգ-
տակարութիւնը հետզհետէ պիտի ծանօթացնենք ընթերցո-
ղին հիւանդութիւնների դարմանման ժամանակ :

6. — Տուղտ (Guimauve) Մատուտակ (Reglisse)
այս երկուքի արմատները ալիւրի ձեւով 0/0 30-50 խառ-
նուելով մեղրի կամ մելասի հետ , կը կաղմնն ամենէն զօ-
րաւոր փափկացուցիչ և ցաւեր մեղմացնող խմելիք :

Ծանոթ. — Գաւառներում սա տապակկուած ծուով, Բամեղ կե-
րակուր է, կուտայ տափակ ոսպի մմամ Բատիկմեր:

Բ. ԿԱՐԳԻ

ԳՌԳՌԻՉ ԵՒ ՏԱՔԱՑԵՆՈՂ ԲՈՅՍԵՐ

Ասոնց զլիսաւորներն են .

1. — Եղիսպակ (Sauge) որ կենդանիների համար
կը գործածուի իբր խմելիք . (décoction) շատ եփելով
ջրի մէջ .

2. — Խնկունի (Rosmarin) որ անուշահոտ բոյր մը
ունի , օգտակար է թէ մարդոց և թէ կենդանեաց համար
գործածել , իբր թիզան , բուսական ըմբելիք :

3. — Մնանուխ (Menthe) որ ողին ջրախառն կամ
զուտ կը գործածուի խիթերու և փորցաւների դէմ :

4. — Երիցուկ Camomille) որի տեսակները շատ
են կը գործածուի իբր թէյ .

5. — Օշին տր (Absinthe) դառն զօրաւոր բոյս մ'է
կը գործածուի իբր տեքօքսիտն այսինքն շատ եփել ջրում :

6. — Թաթրվէնի ծաղիկ , միւնայն դեր ինչ որ քա-
մօմիլը :

7. — Գինարբի (Genièvre) արտադանի , հոտաւէտ
ձերմակ ծաղիկներով ծառատունկ է :

ՅԱՏՈՒԿ ԳՌԳՌԻՉ

ՈՒ ՍՏԱՄՈՒՄԻ ՎՐԱՅ ԱԶԴՈՂ ԲՈՅՍԵՐ

Ասոնք զլիսաւորաբար երկու կարգի են , լուծողա-
կան կամ մաքրող (plantes purgative) եւ երկրորդ
բռնող կամ պնդացնող .

Իբր լուծողականներն են .

1. — Թանթրուենիի ծաղիկ , (Sureau) եփել ջրի մէջ շատ (décoction) խմցնել մեծ կենդանիին 500 կրամ
2. — Տարեկան մէքքութիւն , որ կարելի է գործածել իբր զօրաւոր մաքրողական խմցնելով կամ ի հարկին ներմուծելով , (injection) .
3. — (Gratiola) չափա 100-150 կրամ եփել , ջրի մէջ շատ :

Երկկամուցի վրայ ազդող բոյսեր

Լուծողական բոյսերի մէջ մեծ տեղ են բռնում բուռն երկկամուցի վրայ ազդող մաղձ դատող , արիւն մաքրող բոյսերը :

Ասոնց գլխաւորներն են .

1. — Ծնեփեկ (Asperge) այս բոյսը ծանօթ է իբր առաջի կարգի բանջարեղէն , (légumineux) խիստ դիւրամարս , անսպասելի կերակուր է , կը զատէ մաղձը արիւնէն և կը նպաստէ մեզի շատանալուն : Սրա արմատը , ալիւրի ձեւով 100 տրամ 1 լիտրա ջրի կամ գինիի մէջ , առաջի կարգի մաքրողական է եւ մեծ դարման միզարգելութեան դէմ , (inflammation de vessie)
2. — Ազատքեղ (Persil) դաւաճական բաղաւորով մանդակ . ասոր կարգէն են նաեւ նուէնջ , ժախ եւ այլն բոյսեր : Գործածութիւն ըստ վերնոյն :
3. — Մահմըտուկ (Arrête-Bœuf) սրա բոյսը , խիստ համեղ կերակուր մարդոց համար . իսկ արմատը խիստ զօրաւոր դարման մեղափամփուշտի բորբոքման դէմ : Գործածութիւն վերնոց նման :

ԲՈՒՆ ԳՌԳՌԻՉ ԵՒ ԲՈՆՈՂ

ՊՆԴԱՑՈՒՑԻՉ ԲՈՅՍԵՐ

Այս կարգի բոյսերը խիստ հարուստ են թանիով , (Tan ou tanin) կամ ուրիշ խօսքով կաղնի ծառի կեղեւահիւթ կամ բնականիւն :

Այս բոյսարմատներու գլխաւոր տեսակներն են .

1. — Կաղնին (Chêne) որի կեղեւը , չորացած շուքի մէջ կը գործածուի իբր խմելիք 20 կրամ մէկ լիտրա ջրի մէջ , խիստ եփելով :
2. — Մորենի (Rence) 30-50 կրամ 1 լիտրա ջրի մէջ մեծ կենդանիի համար , 5-10 կրամ փոքրերին :
3. — Ընկուզի կեղեւ կամ ընկուզի խոցեր - ոստեր , Noix de galle) ասկից պատրաստուած (տէքօքսիօն) խմելիքը կաղնիէն աւելի զօրաւոր և ազդեցիկ է :
4. — Ուռնի (Saule) ասոր մէկ տեսակից (d'osier) կեղեւից կը պատրաստուի զօրաւոր բռնող հեղուկ : Գործածութիւն վերինների ձեւով : Այս տունկի չոգեբաղնիք զօրաւոր է «կուլ»-ի եւ «քոմաթիզմ»-ի դէմ :
5. — Կաղամախի (Peuplier) ասոր կարգէն են չաքանակի (Chataigne) և (էքալիփիլուս) տերեւները :
6. — Վայրի եղբոր (Chicorée sauvage ou pissenlit) այս բոյսը , որ կ'աճի առատութեամբ մարգագետիններում , ունի խիստ դառն համ , բայց եւ առաջի կարգի մարսող եւ բռնող բոյս է , խիստ օգտակար է եւ մարդոց համար և կը գործածուի գլխաւորաբար իբրեւ սալատ . Այս կարգի բոյսեր եւ տունկերն են նաեւ բողկը , չողգամ , տակ , ճակնդեղ (betterave) կաղամբ (choux) եւ մանաւանդ վայրի եւ մշակուած կանկարի տեսակները անխաբի . (des artichauts) :

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿԸ

Կենդանեաց մէջ հիւանդութիւնները՝ բացի պատահական դէպքերից (Accident), կը բաժնուին երկու գլխաւոր դասակարգի՝ ներքին եւ արտաքին :

Ամենից առաջ պէտք է մեծ ուշադրութիւն դարձնել պատահական դէպքերին , որոնք այնքան յաճախ են պատահում ագարակներում , օրինակ զանազան դէպքերու կամ վերքերի համար , պէտք է գործածել (ասիտ ֆէնիք) (սօլիւսիօն)ը , նայած դէպքին 10-15⁰)₀ , կը պատահի որ ձին , եզը կամ ջորին իյնալով կառքի կամ մեքենայի , բեռան տակ ոտքը ճըմլուի , տեղէն ելնէ , պէտք է իսկոյն կանչել մասնագէտ բժշկին (Vétérinaire) կամ փորձառու «պէյթար»ին եւ խնամել վիրաւոր կենդանին : Բայց այն կենդանիին որ ոտքը կոտրուած կամ ջախջախուած է , այլ եւս ո՛չ մի դարման օգուտ չունի , ամենէն խելօք կողմը այն է որ կենդանին կամ մասկաճառին տալ կամ եթէ ո՛չ գնատակի մէկ հարուածով սպաննել :

Խիբ . պատահական հիւանդութիւնների կարգին կարելի է դասել նաեւ խիթը կամ ուրիշ խօւքով ստամոքսի անմարսողութիւնը : Այս հիւանդութիւնը շատ անգամ կը լինի շատ սուր եւ մահաբեր , մանաւանդ ձիերի համար : Խիթի կամ «սանճուի նշաններն են , կենդանին կ'սկսի ոտով գետին քանդել , կը նստի կը կոյնի , կը հոտուրտայ , փորի վրայ կը նայի եւ յայտնի կ'երեւայ որ խիստ կը տանջուի փորից :

Այն աստիճան կը հասնի որ կենդանին կորսնցնելով իւր բնազդը , անշուշտ դիակի պէս վար կ'իյնայ :

ԴԱՐՄԱՆ

Պինդ չփել կոնակը եւ փորը եւ տաքուցած լեցուած լարթի չուալներով ու փալամներով տաքուցնել կենդանիի մէջը եւ փորը եւ միշտ պարզցնել : Եթէ չ'անցնի պէտք է արիւն առնել ականջի բլթակներէ կամ թեւատակի բազկերակներէ , որի համար սակայն հարկաւոր է մեծ փորձառութիւն եւ զգուշութիւն : Աւելի դժուարին պարագային տալ խմելիք «եղեսպակ , ատա չայի» (Sauge) եւ կամ իբր թէյ՝ (երիցուկ) (Cammomille) , ասոնք երբեմն պէտք է խառնել տաք զինիի կամ խնձորաօշարակի հետ աւելցնելով 2 0/0 զինուոյ ոգի (Alcool) : Վերջապէս աւելի դժուար պարագային տալ լուծողական , մէկ լիտրա ջուրին՝ 200 տրամ գէլթ կամ կոտուտի իւզ , 5-6 հաւկիթ մէջ զարնել եւ 40 50 տրամ աղ : Իսկ եթէ կենդանին իրիթի հետ ունի փորճարութիւն . մէկ լիտրա զոյ ջրին տալ 10 - 15 կրամ (լօտանիւմ) եւ 30 կրամ « եթեր » . ամենանեղ պարագային կոտարել ներմուծում (Injection) 200 տրամ ձիթաւու 100 տրամ աղ 2 - 3 լիտրա ջրի համար . եւ քիչ սապոն լուծուած ջրի մէջ :

ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ԹՈՒՆԱՆՈՐՈՒՄԸ ԿՍՄ ԽՄՈՐՈՒՄՆ (Fermentation) ՍՍՄՈՐՄԻ :

Ներքին եւ միանգամայն պատահական հիւանդութեանց կարգին կարելի է դասել նաեւ կենդանեաց՝ մանաւանդ սուճարների եւ սլխարաց թոնաւորումը կամ թարմ , կանաչ խտույ , մանաւանդ ատոյաններից լանիարծական տուլը . դա ամենուրեւ ծանօթ , այն խիստ հիւանդութիւն է , որ անխնամ մնացած կենդանին , կարող է շատ կարճ ժամանակամիջում անշնչանալ : Այս երեւոյթը առաջ կուգայ ոչ այնքան կեն-

դանին թունաւորելուց, որքան ստամոքսում մեծ քանակութեամբ կազի գոյանալէն. պէտք է վերին ստորիճանի զգուշանալ որ, կենդանին գիշեր կամ առաւօտեան կանուխ չը լափիլիք մեծ քանակութեամբ քողով թրչուած կանաչկէշեր մանաւանդ տոյսը (Luzerne) :

ԴԱՐՄԱՆ

Պէտք է ծակել նշարակով ուռած կենդանիի ձախ քովը, որտ համար սակայն հարկաւոր է մեծ փորձառութիւն և զգուշութիւն : Արիւն հանել տկանջի բլթակներէն կամ մէկ եզրէն . չը թողուլ որ կենդանին նստի, այլ ջանալ միշտ պըտշտցնել : Իբր խմելիք տալ աւշային կաղ (կաղ ամօնեաք) 10 կրամ մէկ լիտրա ջրի մէջ լուծուած : Եթէ դա էլ չկայ կենդանիի բերանէն լեցնել ջրախառն « մածուն » կամ (թան) իսկ եթէ դա ալ չկայ, բաւական է նոյնիսկ կովի շորը լաւա (Bouse) չինել և բռնի խմցնել հիւանդին, իսկոյն կը սկսի փսիսել, կազը դուրս կ'ուզայ և կենդանին ազատուած է վտանգից : Ամենէն զործնական միջոց տալ սրճոտ, այսինքն՝ կտոր մը լաթ վառել և մուխ տալ քթին :

ՓՈՐՆԱՐՈՒԹԻՒՆ (DIARRHÉE)

Փորճարութիւնը՝ բոլոր կենդանեաց մանաւանդ եղնորի մօտ, և երբեք տեսալ է, սար և դադաղ : Առաջինը պէտք է դասել արթնամանրու կարգ և փոքրիկ զգուշութիւն կերակուրներու և մի քիչ խնամք և շուտով կանցնի այդ աղեաց կրիվալը : Իսկ ընդհանուր փորճարութիւնը առաջ է գալիս զանդադրէն և հետզհետէ ստատիւնում : Պէտք է որոնել պատճառը :

Պարզ է որ, այս հիւանդութիւնը անմիջական այնքան ծանր և վտանգաւոր հետեանք չ'ունի, սակայն չափազանց կը թուլացնէ կենդանիին ֆիզիքական կազմը, կենդանին չատ թոյլ, անպէտք կը դառնայ աշխատութեան և ենթակայ դահաւան տարախիտիկ հիւանդութիւնների :

ԴԱՐՄԱՆ

Այս երկարատե ցաւի, հիւանդութեան դարմանումը կը տարբերի ամեն տեսակ կենդանիի համար . Օրինակ՝ երբ ձիերի մօտճտնուող փորճարութիւն՝ նախ լուծել տալու է, յետոյ արհեստական միջոցներով և պինդ պինդ շփելով տաքուցնել կենդանիին կանակը և փորը, յետոյ լաւացնել անունը և մի քանի օր դարինը խաշած տալ, յարթը մաքրել զանազան աղանդութիւններից՝ մանաւորապէս հաւերի կըղկըզանքներից : Եթէ փորճարութեան հետ կենդանին ունի նաև խիթ (նայիլ խիթի դարմանումը) զործածել նաև դեղին կօճէ և գլմարէ (Galle) պատրաստուած թէյ (décoction) ասոնց չը դանուած տեղ կաշիի ծառի կեղեկց պատրաստել խմելիք :

Որոճողաց կամ խոտակերների մօտ ալ չատ չի տարբերիր այս հիւանդութեան դարմանումը : Միայն վերոյիշեալ (խմելիքների) հետ խառնելու է մի քիչ ալքօօլ : Իսկ եթէ կենդանին մեծ և զօրաւոր է 3-4 օր առաւօտ կանուխ տալ մէկ մէկ ջրի գաւաթ ալքօօլ խառնուած 2 գաւաթ ջրի հետ, կէս ժամ յետոյ տալ թեփէ (Son) լափա, խառնուած մի քիչ աղով և 40-50 տրամ մեղրով : Շատ տեղեր կենդանին սովորութիւն չ'ունի այդ լափան ուտելու, պէտք է բռնի բերանէն լեցնել :

Փոքր կենդանիներու մանաւանդ գառներու և հաւել-
յու մօտ փորհարութիւնը չափ անգամ մահացու է ։ Ամենէն
աղքեցիկ միջոց հաւելի համար դործածել քրեմալը թաթթր ։
(Crème de tartre) Մէկ ապուրի զգալ լուծուած մէկ
լիտրա ջուրի մէջ ։ Եթէ փորհարութեան կ'ընկերանայ նաև
խիթ , որի նշան է որ հաւը լաճախ կը նստի , կը կայնի և
չի ուտեր , պէտք է վերոյիշեալ մէկ լիտրա հեղուկին աւել-
լացնել 5-6 կաթիլ լօտանում (Laudanum) սրա բացա-
կայութեան միշտ հաւելի խմելիք ջրի հետ կարելի է գոր-
ծածել քիչ քանակութեամբ ալքոոլ ։

ԱՄՐՈՒԹԻՒՆ ՆՐՅԱՂԵԱՅ (CONSTIPATION)

Այս հիւանդութիւնը ճիշդ փորհարութեան հակոտնեան
է և կրկին առաջ կուգայ ստամոքսի և աղեաց անմարսու-
ղութիւնից ։

ԴԱՐՄԱՆ

Սովորաբար թէ միասնաբանութեան և թէ որոշողաց մօտ
կը գործածուի սապոնախառն զանազան ձէթեր . մի քանի
հաւկթի դեղնուցի հետ զարկուած իբր մաքրողական , առ-
ջարների և ոչխարաց համար նպատակայարմար է աւելի գոր-
ծածել անուշաորի ողին (Solution d'ammoniaque)
10-15 տրամ մէկ լիտրա ջրի մէջ ։ Աւելի լաւ է գործածել
բուսորմասների մաքրողականները (տես լուծողական բոյսե-
րը) ։ Եթէ ատենք ևս բաւական չլինին պէտք է 3 լիտրա դաղջ
ջուրի մէջ խառնել 50-100 տրամ հասարակ աղ 100-200
տրամ ձիթալուղ և կենդանիի բերանը բանալով բռնի լեցնել
կոկորդից ։ Յետոյ պէտք է խնամք տանիլ որ կրկին պնդու-
թիւն առաջ չի գայ . Այս բանի համար պէտք է պարիկ կամ

առջարների կեր՝ լուպիան (Foule) խաշած կերցնել , թէ-
փէ լափա խմցնել և խոտ ու կանաչեղէն առատ տալ կեն-
դանի'ն ։ Այս վիճակին ենթարկուող կենդանիին աշխատելու
միշտ շարժման մէջ պահել ։

ՄԻՋԱՐԳԵԼՈՒԹԻՒՆ (MALADIE DE REINE)

Աղեաց կամ ստամոքսի պնդութիւնից աւելի ծանր և
վտանգաւոր է միզարգելութիւնը , ուրիշ խօսքով երիկա-
մունքի հիւանդութիւն ։ Այս հիւանդութիւնը առաջ կուգայ
զանազան պատճառներից և ըստ այնմ կ'ունենայ զանազան
երեւոյթներ . կը պատահի որ քար կամ աւազահատիկներ
կը գտնուի միզային փամփուշտում (Vessie) , այս պա-
րագային պէտք է իսկոյն կանչել անասնաբուժին և օքերա-
սիօնով հանել քարը ։ Իսկ եթէ հիւանդութիւնը կամ բոր-
բոքումը բուն երկամունդումն է և այդ բանը առաջ է եկել
բնակարանի խոնաւութիւնից , անդի վատութիւնից , ցուր-
տից կամ այլ պատճառներից , պէտք է կատարել լուպու-
(Injection) գործողութիւններ . և յետոյ 'ի հարկին դնել
փաթաթներով (Cataplasme) տաքցնել կենդանիի որո-
վայնը միզային փամփուշտները և մէջքը (Reine) յետոյ
տալ կրկին եփուած խմելիքներ և թիզաններ նախ՝ երիկա-
մունքի (Rognon) վրայ աղդող բոյսերից ։ Յետոյ տալ
մեծ քանակութեամբ եգիպտաօւտնի (Lupin) և գարիկ
(Orge) խաշած ջուրը ։

ԱՐԻՒՆ ՄԻՋՈՒԹԻՒՆ (Pissement de Sang)

Այս հիւանդութիւնը առաջնի շարայարուծիւն է և աւելի զարատանջ և մահացու, մանաւանդ երիտասարդ ջորիներու և ձիու քուռակներու (Poulain) մօտ :

ԴԱՐՄԱՆ

Վերելի խնամք լիովին և յետոյ ի հարկին տալ նաև 40 կրամ «ալոյէ» լուծուած մէկ լիտրա դաղջ ջրում, եւ խմեցնել փափկացնող բոյսեր (տես էջ 19-20) :

ՈՐԴԵՐԸ ՍՏԱՄՈՔՍՈՒՄ (Vers intestinaux)

Այս տեղ ստամոքսի և աղեաց (Abdominal) ներքին հիւանդութիւնների մասին մեր ըսելիքը վերջացնելէ առաջ, աւելորդ չի լինիր փշատակել և ստամոքսի որդային հիւանդութիւնը որ թէ մարդոց և թէ կենդանեաց մօտ մեծ և զանազան դժբաղդութիւնների և հիւանդութեանց պատճառ կը դառնան : Այս որդերու ամենէն վնասակար և դժուարաբժշկելի տեսակը «թէնիւն» է (Tænia, Vers solitaire) որ յաճախ կը գտնուի խոզերի և շների մօտ և որոնցմէ խիստ դուրաւ կը վտխաղուի նաև միւս կենդանեաց և մարդոց վրայ : Այս հիւանդութեան նշաններն են որ կենդանին կուտէ շատ, բայց և միշտ նիհար և մաղերը չոր, անխալ և փէտացած բիզ-բիզ կը անկուին : մորթն ալ չոր և քրքրըշնած է, բերանը միշտ քրքով պատած և կենդանին մի անեջ ունի լիզելու և աղ կամ խմորեղէն ուտելու :

ԴԱՐՄԱՆ

Լուացնել և փափկացնել սնունդը և զրտել մաքրել : (Filtration) Տալ 30-60 կրամ բէզէկինի խէփի ուլին, (Essence de térébenthine) խառնուած 1 լիտրա աւելիէ նաշայի, (Amidon) կամ եթէ մատուտակի (Reglisse) և կամ «տուղա» (Guimauve) ալիւրի հետ . . . :

ՇՆՋՍԱՌԵԻՏՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՐՄԱՆՍՅ

ՀԻՒՍՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ներքին հիւանդութիւնների կարգին խիստ մեծ ուշադրաւ տեղ կը բռնէ շնջառեարական գործարանաց հիւանդութիւնները : Այս տեղ առանց մանկուս սակայն կենդանական օսկանիւղի «անաթոմիական» քննութիւնների մէջ, պէտք է տեսլ որ շնջառեարական գործարանները՝ մասնաւորապէս թոքերը (Poumons) էական անհրաժեշտ կարեւորութիւն ունեցող գործիքներ են կենդանական կեանքը վերապահելու համար, մանաւանդ եթէ նկատի առնենք այն հարցը որ միւս բոլոր գործարանները աւելի նուազ չափով միջոցներ ունին դարմանուելու : Մինչդեռ թոքատապ կամ թոքերու բորբոքումը (Phtisie) զէթ ցարդ ո՛չ մի հնարաւոր միջոց չէ դանուած դարմանուելու :

Այս գործարանաց զլիաւոր հիւանդութիւններն թուքախտը, (Phtisie) Հազ (Toux) Հարբուխ կամ Սալըմ (Jetage) Չայն կերկերումն և Շնջառեարութեան խանգարումը :

ԹՈՒՐԱՆՏ (PHTISIE)

Թէ մարդոց և թէ կենդանեաց մօտ ամենէն ծանր և վտանգաւոր հիւանդութիւն է ։ սա ոչ միայն խիստ փոխադրական՝ այլ և ժառանգական է ։ Ընդունուած է որ թոքախտը Քօխի « բասիլ » ների անուան տակ՝ կաթի միջոցաւ , կովէն կանցնի մարդուն , զրա համար խիստ յանձնարարելի է՝ որ կաթը՝ երբէք՝ մանաւանդ մեծ քաղաքներում , հում չլսմել ։ Այս հիւանդութեան նշաններն են զլիստ որարար հազ և չտիազանց նիհարանալ , ուժէ խնկալ , մարմինն կը կորսնցնէ իւր բնական վաղնութիւնը և մտղեր կը փէտանան և կը ցլուին ։

ԴԱՐՄԱՆ

Մանաւոր դարմանում գիտար է սահմանել թոքախտաւոր կենդանիի համար , որքան կարելի է առանձին մեղմ չոր , տաք և մաքուր օդի մէջ պահել կենդանին , Մտունդը վերին ստախճանի մաքրել ու փափկացնել ։ Խաղաղ և մաքուր ու մնդարար վիճակը շատ անգամ կը փրկէ թեթև վարակուած կենդանիներին ։

Տեսնուած են կալեր , որ թոքախտաւորի նշաններ ցոյց տալէն յետոյ , կրկին չնորձքով խնամքի տակ տանեակ տարինոր կապրին , աւելին հետաքրքիր այնպէս է որ այս տեսակ կալերը աւելի կաթնատու են քան միւս տառլները ։ Բայց այս հիւանդութեան ծանր պարագային՝ նպատակա յարմար է , կենդանիի նիհարանալէ առաջ մաախճաովն լանձնել ։

ՀԱՁ (TOUX)

Ամեն հազ թոքախտի նշան չէ , այս հիւանդութիւն երբեմն կը տեէ օրեր ու շաբաթներ , բայց ինքնին վտանգաւոր չէ և առաջ կուգայ շատ անգամ կերակուրների անմաքրութիւնից կամ փետուրի ելն . դուրսի առարկաներ կուլ տալէն , բայց շատ անգամ ևս ծանր հազ առաջ կուգայ օդի և մանաւանդ կենդանեաց լնակարանների չափազանց անմաքուր խոնաւութիւնից ։

ԴԱՐՄԱՆ

Պէտք է բառնալ այն ամեն անպատեհ միջոցները , որոնք չարապատտիկ կերպով կենդանիին կը պատճառեն հազ ալ . տալ իբր խմելիք , կակղացուցիչ բոյսարմատներից թէյ , թիզան ելն . (տես փափկացնող բոյսեր) (յարբուխ կամ սալմ) (TOUX) հազի հետ կամ դուրս , ձին կամ միւս կենդանիներ կը բռնուին խիստ յարբուխէ կամ բոճիլթ կոկորդային հիւանդութիւն կամ նոյն իսկ ուրիշ տը սեռիցի հիւանդութեամբ որ օրերով ջուր ու փրցըուէ կը վազէ կենդանիի յ թէն բերնէն ։

ԴԱՐՄԱՆ

Յօրենի հին յարթ (Paille) խաչել և տոպրակով կենդանիի գլուխ կապել քիթը բերանը ներս առած և օրը 2 - 3 անգամ փոխել այս գործողութիւնը . չոր բրթէ լաթով արօրել ձիուն մէջքը և կուրծքը ։ Քաչել ձիու ականջները և պոչը , վերջապէս ձինը մի քիչ շարժման կենդանութեան մէջ գնել որ արիւն տաքնայ և ձին փոխակայ ։ Խմցնել թիզան երկցուկի ծաղիկից և տաք պահել կենդանին մի քանի օրով ։

ԿԵՐԿԵՐՈՒՄՆ ԶԱՅՆԻ (CARNAGE)

Երբեմն մանաւանդ խոզերի , ոչխարաց և ձիերու մօտ խիստ վտանգաւոր և մահացու , որովհետեւ դա կը յառու-

Ջանայ կոկորդային զանազան գիղցիկներու ուռուլէն և բոր-
բոքուելով անխնամ մնացածները կը դառնան քանկուռնէ
և մահացու :

ԴԱՐՄԱՆ

Կապել արտաքուստ փաթաթներ , եթէ ուրեցք կայ ,
եթէ ոչ խմչնել թիզան և մէջքը ու կուրծքը ծածկել յար-
թով լի չուալներով

ԺԱՆՏԱԽՏ (PESTE)

Ներքին հիւանդութեանց կարգին ամենէն սոսկալին
է ժանտառնողը կամ ժանտախտը (la Peste) որ ծանօթ
է առ հասարակ կենդանեաց մէջ պաճարախտ անուանով , դա
խիտ տարափոխիկ լինելուն՝ մեծ աւերմունք կը գործէ ,
մահաւանդ ցուրտ երկիրներում , անհոգ և անխնամ կեն-
դանիների մէջ : Այս տեսակ պարագային՝ իսկոյն հիւանդու-
թեան նշան երեւնալուն պէտք է հիւանդները զատել ա-
ռողջներից և ընդհանուր կերպով կենդանեաց բնակարան-
ները՝ դուռը երթիկը , լուսամուտները վեր - վարը և յա-
տակը ամեն տեղ , խիտ կերպով լուսլ մաքրել , ցամբե-
ցնել և չորցունել և ապա խիտ ապանեխման (Désin-
fection) ենթարկել , սրանկելով ամեն կողմը Փինիզաուր
Ջուր (L'eau Phéniquée) : Այդ ցաւից մեծնող կեն-
դանին , իսկոյն և ետ ամանիլ գիւղից , ակտաներից հետո մի
տեղ նոյնութեամբ թաղել , վրան լեցնելով առատ կիր
(La chaux) և քարիւղ (Pétrole) : որ այրուի ամբողջ-
ջապէս :

ԴԱՐՄԱՆ

Այս ցաւից հիւանդների համար նախ պէտք է տալ մի լաւ
մաքրողական , սրա համար առ 500 տրամ թանթըրվինի

ծաղիկ . եփէ կրկին ջրով և աւելացրու սրա հետ 100 - 200
տրամ ձէթ . 100 - 150 տրամ հասարակ աղ , երբեմն հետը
խառնել մի քիչ սապոն և մաս առ մաս տալ կենդանիին
մինչև որ լուծէ : Լուծելէն յետոյ կենդանին տաք պահել ,
տալ միշտ բոնող դոզիչ բոյսերից թէյ և լափա :

ԽՕԼԵՐՍ

Ժողովրդական լեզուով սե ցաւ , դա աւելի յաճախա-
դէպ է հաւանոցում (Basse-cour) և ոչխարաց համար :

ԴԱՐՄԱՆ

Խօլերայի համար ևս պէտք է իսկոյն ձեռք առնել վե-
րոյիչեալ մաքրողական և ապանեխումի միջոցները և մեծ
բարեբար արդիւնք կը թողու նաև եթէ միշտ մի քանի
կաթիլ ալքօօլ խառնուի հաւերու խմելիք ջուրին :

Ոչխարներ և խոզերն ալ ենթակայ են թէ ժանդախտին
և թէ խօլերային : Այս ցաւը ոչխարների մօտ կ'ըսուի չու-
որ՝ սեւ ցաւ , խօլերա կը նշանակէ :

ՋԵՐՄ ԿՍՄ ԶԼՐԸՔ

Նոյն է , ինչ որ վեր սեւատաւարի համար տուինք :
Ոչխարների ամենէն աւերածու հիւանդութիւնն է , դեղին
տենդ , (Fièvre jaune) մեր հայ գաւառաբաղաբարով
« զըրըք » ա՛՛ ի՛նչպէ՛ս մարդոց , նոյնպէս և կենդանեաց
մօտ , տիֆի (Fièvre typhoïde) խիտ տեսալն է : Այս
հիւանդութեան առաջի նշաններն են՝ ջերմ , փորհարութիւն
թոքատապ , կենդանին չի ուտեր , սարսափելի ջերմէն կը
նեղուի և կարճ ժամանակում չափազանց կը նիհարանայ :
Բանն այն է որ , ջերմի ազդեցութիւնը ոչխարի ստամոքս
քանդելուց յետոյ իսկոյն կը վարակուի թոքերը և կենդա-
նին թոշնած ծաղիկի նման՝ 24 ժամուայ ընթացքում կը

մեռնի: Ընդհանրապէս այս բանը կը տեսնուի զով կլիմայից տակ շատ չող կլիմային զիմով կենդանեաց վրայ:

ԴԱՐՄԱՆ

Առաւօտ, երեկոյ առանց արեւի ոչխարը սառն առատ ջրով լողացնել: Եւ աշխատել ո՛չ միայն հիւանդին այլ առ հասարակ այդ կարգի կենդանիներին շատ չող եղանակներին շատ արեւի տակ կամ թէ տաք խեղդիչ կլիմայի տակ չը թողնել: Այդ պէտք է քիչ տալ որ կենդանին շատ չը զիմէ ջուրին: Հետաքրքիր է որ այս հիւանդութիւնը տակել կը տեսնուի մաքրներու տեսակի վրայ քան այծերուն:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԻԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Արտաքին կամ մորթային հիւանդութիւնները տեսակներն ու նշաններն զանազան են, կայ որ մազեր կը թափին զանազան տեղեր վերքեր քրքրեղութիւններ, ուռուցքներ և երբեմն թարախաւոր չիւղաններ (Boutons) առաջ կ'ուզան այս բոլորը 'ի հարկէ զլիսաւորաբար, անմաքրութիւնների և կեղտոտութիւնների հետեանքն է, որոնք թոյլ են տալիս զանազան միջոցներին և միջատներին հաստատուելու մորթի տակ և մազերի արմատներին մէջ և անհաղ բոց չինելու. և բազմաճառու: Գոյութեան կոտի մէջ ամենքը իրենց կուզեն և այդ անթիւ ու անհամար միջոցներով քօլօնիաները և միջատների ահաղին գաղթականութիւններ, ահաղին հող կը զաննն անտէր անաղաչական խեղճ կենդանի մորթային կը զաննն վրայ, աճելու և բազմաճառու և այնքան աւելի զաշտի վրայ, աճելու և բազմաճառու և այնքան աւելի տանջելու իրենց ճիւղանների տակ ինկնող կենդանիին, որը զիշեր ցիւրիկ այս ու այն կողմը քրաւրտակով ու քրաւրտակով մարմնոյ շատ տեղեր վերքերով և քսօչիւրտակներով կը ծածկուի և մորթը շատ անգամ արիւնլուայ կը

զառնայ, կենդանին զգալապէս կ'սկսի նիհարանալ և հետըզհետէ կը կորանցնէ իւր նախկին աշխուժութիւն և աշխատանքի զիմացկունութիւն և ենթակայ կը զառնայ զանազան ներքին և արտաքին հիւանդութիւնների:

ՔՈՍ (LA GALE)

Ժողովրդական բառով գրաւ, որ կը յառաջանայ առաւօտ ըսուած խիստ վտրիկ և կրծող, արիւն ծըծող միջատէն, որ է «մամուկ» սարդի (Araignée) մէկ վտանգաւոր տեսակն, որ իւր բազմաթիւ մանր, անտեսանելի ռաքերով թաղուելով մորթի մէջ կը յառաջացնէ սարսափելի եւ և հետեաւոր քրքրեղութիւններ և խոցեր: Այս բանը զիւրաւ կը հաստատուի, բանալով քոսի վերքերի տակ կարելի է խոչորացոյցով տեսնել այդ առաւօտ ըսուած անգագ զառնին: Սրա մէկ տեղի սարսափելի տեսակն է:

Բորոտութիւնը (Lepre) որ աւելի մարդոց և ձիերու մօտ կերելի: Այս հիւանդութիւն թէ ի՞նչ պատմական ահ ու սարսափ է թողնել, յայտնի է ամենուին: Այժմ սակայն մինը կամ միւսը այնքան երկիւղալի չ'են և կարելի է շատ զիւրաւ և շուտով համարի նպատակին կանոնաւոր դարմանումով և ընդհանուր մաքրութեամբ:

ԴԱՐՄԱՆՈՒՄ

Մորթային ամեն հիւանդութիւն միեւնոյն պատճառից չէ, կան որ բարաղիտային (բոսային) և կան որ՝ միջրտային են: Նայած տեսակների ըստ այնմ տալու է դարմանը, միջոցը:

Երբ կենդանիի վրայ կը տեսնուի միայն վտրիկ միջատներ, ոչիլ ևն, օժիլ կենդանին ծխախոտաջրով՝ խառ-

հումած արսենիկի (Arsenic) հեղուկով 40/0 այսինքն 20 կրամ մէկ լիտրաջրի համար : Յետոյ չփել , օծել կենդանին օրը երեք անգամ բէնզինով (Benzine) յաջորդ օրը կենդանին լուալ տաք ջրով և սապոնով և մաքրել միշտ խոզանակներով և քերուցներով հաւա ապանխել (Désinfecter) կենդանիներէ բնակարանը և շրջակայք : Քոսի դարմանումն ալ կը կայանայ միւլենոյն սկզբունքի վրայ բայց որովհետեւ այս տեղ բառաղիտը թաղուած է մորթի մէջ , չի երևում , մերի աչքով չէ կարելի նրան տեսնել , և նա կարող է երկար ինքզինքը պաշտպանել մեր դարմանումնէրէ զէմ : զրա համար քոսի նշանները տեսնելուն պէս , որ տեսակի կենդանին որ լինի նախ՝ պէտք է ամոնանուրս կերպով խուզել , մաքրել մազերը , յետոյ տաք սապոնաջրով լուալ և քերուցներով և խոզանակներով լաւ մը մաքրել կենդանին : Յետոյ օծել կենդանին ասիտ-ֆէնիկի (Acide Phénique) հեղուկով 15-20 կրամ՝ լուած մէկ լիտրա ջրում : Զգուշանալու է մէկէն մեծ քանակութեամբ այդ ջուրէի սրանկէն նայած՝ կենդանիի հասակին կարող է չնջարգելութիւն առաջանալ : Փոքր կենդանիների (ոչխարաց ևլն.) և հաւեղինաց համար ֆէնիկի չափա իջեցնել 8-12 կրամի : Քոս կամ բորտութիւնը խիտ փոխադրական են , ո՛չ միայն կենդանիէ կենդանի այլ և մարդոց համար : Զիերի համար բորտութիւնը մանաւանդ խիտ փառաւոր է և եթէ չուտով առաջ չ'արնուի , այնպիսի սպիւններ , կամ հեաքեր կը թողու ձիու մորթի վրայ , որ մեծ պակասութիւն , ապա կը դանաջ ձիու համար : Դրա համար նպատակայարմար է որ միշտ հիւանդը առողջներէն ոտանձին պահել և միշտ ապանխել բնակարանները : Մարդիկ ևս զգուշանալու են փորակուելուց :

ՄՈՒՆԻԶՆԵՐ

Սրանք ևս ոչլիակերպ խոշոր միջատներ են , որոնք մորթին փակուելով ազրուկի նման անյապ կը ծըծեն կենդանիի արիւնը և շատանգամ այնպէս կը մտնեն մորթի մէջ որ ահազին վերքեր կը բանան խեղճ կենդանիին վրայ : Ասոնք առ հասարակ կենդանիի մերկ մաղ չ'եղած տեղերը և յետեւի ոտքերի մէջ տեղը կսկսին բռնել և յետոյ շատնալով , շատնալով կը տարածուին մարմնոյ ամեն կողմը :

ԴՍԲՄԱՆ

Կատարել ոչլիներու համար ցոյց տրուած դարմանը և եթէ չ'օգնէ , օծել կենդանին ձիթալիլ և խաթրանի խառնուրդով , խաթրանի չափին զգուշութիւն անելու է որ չը վառէ կենդանիի մորթը : Այս մոնիչներու կամ սարսափելի խոշոր ոչլիներու դէմ ամենէն պարզ ևս զօրաւոր գեղն է . կենդանին լաւ մը լուալ մաքրելուց յետոյ օծել հասարակ աղի ևս զօրաւոր օղիի խառնուրդով :

ՎԵՐՁ ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍԻՆ

ՄԱՍՆ Գ.

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՍԶՔԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ

Կենդանեաց արտաքին հիւանդութիւններու կարգին պէտք է դասել նաեւ աչքի հիւանդութիւնը որ կը յառաջանայ գլխաւորաբար անաքրութիւնից և կենդանին չափազանց տանջելուց, անարիւն դարձնելուց ։ Աչքի հիւանդութեան գլխաւոր նշաններ նաեւ որ աչքի կոպեր կը փակուին, կենդանին չի ուզեր աչքը բանալ ու գոցել ։ և միշտ կարտասուէ ։ երբեմն ալ արիւնով կը լեցուի, կենդանին լաւ չի տեսնար և երբեմն ալ աչքի սև մասն ալ ճերմակով կը ծածկուի ։ Նախ պէտք է քննել աչքի հիւանդութիւն առաջ բերող պատճառները ։ Շատ անգամ կը լինի որ օտար մարմին մը կամ ճանճ մը կիցնայ մէջ, եթէ կայ մի այդպիսի օտար մարմին մը աչքում, այդ օտար մարմինը հանուելով աչքը կաղէկնայ և ցաւը շուտով կ'անցնի ։ Իսկ եթէ աչքի ցաւը առաջացեր է մասնաւոր հիւանդութիւններէ, օդի հոսանքէն, փոշիներէն ևն ։ պէտք է լուալ օրը երեք անգամ ասիտ բոռիգի լուծուած ջրով 40 կրամ մէկ լիտրա ջուրի համար ։ Այս տեղ փակագծի մէջ պիտի տեսնուի որ ։ Աչքի համար ամենէն վտանգաւոր հիւանդութիւնն է նաեւ աչքի « պզուկ կամ փուշը » ։ որ մի տեսակ աճող թաղանթաւոր մաշկ է որ կը բուսի պտուղի եւ կոպի մէջ տեղէն, իսկ աս բորբոքում առաջ կը բերէ և եթէ առաջ չարմուի թաղանթի նման կը ծածկէ աչքը հետզհետէ կամրանայ եւ աչքը այլ ևս լիովին կը կորսնցնէ տեսնալու կարողութիւնը ։

ԴԱՐՄԱՆ

Պէտք է կամ հասարակ ձեռքով կամ աւելի լաւ է թե-
թեւ ունեւիքով մը բռնել և պինդ կերպով դուրս քաշել ,
նա իւր արմատով, թարախով բանով դուրս կ'ուզայ , սոյն
վերքի մէջ լեցնել մանր ձեռնուած աղ և բերան խառնուած :
Աչքը մի քիչ խիստ արտասուելուց յետոյ ամեն ինչ կանցնի :
կը պատահի որ աչքի վրայ ձեռնակ է բռնել և բռնելը չի
օգնում , այն առհն պէտք է օրը 2 - 3 անգամ լուալ նիթ-
րաթ տ'արժանի (Nitrate d'Argent) հեղուկով 15 -
20 0/0 որի անունը կը տրուի քօլիր (Collyre) իսկ եթէ
աչքի վրայի թոզը , ձերմիկուցը առաջացել է կենդանին
« կիր » (Chaux) մէջ նստելէն , պէտք է օրը 2-3 ան-
գամ , աչքի մէջ փչել մածուն և լուալ պաղ սապոնալիով
և երբեմն նաեւ լիմոնաջրով :

Կենդանեաց մէջ փոխադրական՝ դրախտում ըստած աչ-
քի հիւանդութիւն չըկայ :

ՁԻԵՐՈՒ ԱԶՔԸ ՔԻԹ ԸՆԵՆԸ

Ձիեր ունին , մի տեսակ աչքի , քթի հիւանդութիւն ,
որը աւելի նման է յղի , աղացկան կանանց քաղիքիլին , որ
ուզած , ցանկացած ուտելիքն չը գտնուած ժամանակ կը
հիւանդանան , ձիերն ալ ուրիշներէ կերը դիտելիս , եթէ
իրենց առջեւն ալ անմիջապէս բան մը չը ձգուի , իսկոյն
կը հիւանդանան , ինչպէս ասում են քիթ կամ աչք կ'ընեն :
Այս տեղ մեզ անկ չէ թէ ի՞նչ ֆիզիօլօգի կը կատարուի ,
որ կենդանին կը հիւանդանայ , միայն սա ստոյգ է , որ նրա
աչքի ներքեւի կողմի տակ և քթի վերեւի կոճակը , այն-
քան կ'երկարի , որ խիստ անհանգստութիւն և երբեմն
թոխտ ջերմ կը պատճառէ կենդանւոյն , որ ո՛չ կ'ու-

տէ , ո՛չ կը խմէ , և աֆթ , ջերմ (Fièvre des aphtes)
ունենալու նման կը տառապի և խիթ ունենալու պէս կը
տանջուի :

ԴԱՐՄԱՆ

Ասոր միակ դարմանը , իսկոյն կանչել վէթերիներ կամ
փորձառու մի բէյթար և հանել տալ քիթը կամ աչքը ,
այսինքն՝ փոքրիկ օբերասիօնով կը կտրեն աչքի տակի կամ
քթի վերեւի՝ այդ երկարացած կոճակը :

ՄԱՆՐ ԴԷՊԳԵՐ ԵՒ ՓՈՐՁԱՆՔՆԵՐ

Կը պատահի որ լուծը (Joug) եղան վիզը կը գարնէ
և մեծ վերք կը բանայ : Ջորիներու վնասն ալ մեծ և
կողկոտ լինելուն՝ մեծ վերք կը բանայ Ջորիներու մէջքին ,
ուսին և թեւերի վրայ :

ԴԱՐՄԱՆ

Թէ լուծը և թէ վնասը փոխել և այնպէս յարմա-
րեցնել որ կենդանին չը վնասուի , իսկ վիրաւորներէ համար
գիւրին է , խոհեմ և աջալուրջ գիւղականները կարող է իսկոյն
փոքրիկ փրակիթիկ դեղեր անել , կտրուած կամ կտրած-
ներու համար ամենից լաւը պաղ ջրով լուալուց յետոյ , եթէ
կարելիք կայ կարել և մի քիչ սպիրիթով այրելուց յետոյ
ֆինիզով լուալ և քիչ իօթօֆօսմը վրայ ցանկելով բամբակով
կ'ապել : Եթէ չորացած ու այրուած ու պատռուած տեղեր
կայ , ամենէն յարմարը թէթե սիւպիմիլ լուծուածքով լուալ
և օծել վաղլինով : Շատ անգամ կը պատահի որ սմբա-
կաւոր կենդանեաց երկու պճկով մէջ տեղ կամ պճկով վերեւ

եղունքի բերան չիպան կը բացուի • տուն կը բռնէ, կ'ուռի • կենդանին հանդիստ պահել • վաղլին զարնել ուռած տեղ եւ երբեմն չիպան շուտ հասցնելու համար դնել թէփէ (Son) կամ կտաւատէ լափա (Cataplasme) :

Կենդանիներու վրայի սյրուածքները դարմանելու է, օծել վերքը քաղցախախտն ձիթախաղով • Եթէ դա էլ չը բաւէ դնել գետնախնձորի հում ծեծուածը թէթե վաղլինի սպեղանիով, վերքը բաւականին չորացնելուց ցամքեցնելուց յետոյ գործածել իսոփոմով վաղլինի սպեղանին (Pommade) :

Մարմնոյ զանազան մասերի վրայ երեւցած ուրեցքներ ըի համար • գործածել թէփէ լափա • Բայց կան այս տեսակ ուրեցքներ, որոնց համար անհրաժեշտ է օրերասիօն կատարել, վարպետ բէյթարի միջոցաւ ուրեցքը կտրել տալով • Եղներ կամ գոմէշները, չոր երկիրի մէջ աշխատելիս պճիղներ կամ եղունգները կը ճաթըրտին, կը կտրտին, աւրին կը վազէ եւ կենդանին երկար ժամանակի համար անդողունակ կը դառնայ աշխատելու :

ԴԱՐՄԱՆ

Սեւ խաթրան (Goudron) խառնուած մի քիչ զէթով կտրել, օծել օրը երկու անգամ ոտները, եւ հաստատապէս քիչ ժամանակէն կենդանիի ոտքերը կ'ուժովանան եւ կը լաւանան :

ԲԻՐԱՆԱՊՁՈՒԿԻ ԶԵՐՄ (Fièvre aphteuse)

Ո՛չ այնքան մահացու, բայց բաւական ծանր, երկարատեւ եւ տարախոխիկ հիւանդութիւն է, առջաինը ու խոզերու եւ ոչխարաց համար • Այս հիւանդութիւնը կը

յառաջանայ գլխաւորաբար բերանի մէջ եւ լեզուի շուրջ սուր սուր տեղէն լի պղուկներ դուրս գալուն • երբեմն մեծ քանակութեամբ կը տարածուի կենդանւոյն մօրթի տակը եւ դուրս կ'ուտայ թեւատակերէն, եւ ոտքերի պճիղներու մէջէն • կենդանին կը դողայ, չերմ ունի, ուտել, խմել չի կարող թէ ախորժակ պակսելուն եւ թէ բերնի եւ լեզուի չիպան (Aphthès) ներու պատճառաւ չի կարող ծամել • Այս բանը կենդանեաց համար աւելի յաճախադէպ է զարնան եւ աշնան միջոցներուն :

ԴԱՐՄԱՆ

Նախ՝ տալ կենդանւոյն ուժեղ լուծողական (տե՛ս, լուծող • բոյսերը) յետոյ մասնաւոր ունելիքով մտքերը բերանի եւ լեզուի փուշերը, բըշտիկները եւ բոլոր անասկի չիպաններ եւ ապանեխել բերանը ոտքերը եւ մօրթիները զտրիկ, արսնիկի (Arsenic) պարակ սոլիւսիօնով կտո՛ւ աւելի պարզ հոտարակ սղով :

ԱՏԱՄՆԱՅԱԿ

Պէտք է ասել որ կենդանիներ եւս մասնաւոր հոտակաւորներ չառ կը առաւաղին առամներէն, մասնաւոր կանաչ խոտակերութեան ժամանակներ եւ շատ անգամ թըթուաշ կամ խմորուած խոտերու աղղեցութեան առի՛թ տալով • Երբեմն կը բըթանան, կը թուլան որ ձեռք տուած ժամանակը՝ կարծես՝ բոլորն միտալն կը չարժուին, եւ կենդանին այս կարգի թոյլ ուկաներով բնականաբար անկարող կը լինի առատութեամբ խոտ կտրել եւ պէտք եղածին պէս ծամել, կուլ տալու համար • Առամների թու-

լուծեան պատճառաւ կենդանին կ'ստիպուի շատ անգամ առանց երկար բարակ ծամելու լափ-շիղել կուլ տալ մեծ քանակութեամբ խոտ եւ հետեւաբար ստաջ բերել խմորումն եւ խիթ կամ զանազան անմարսողութիւն ստամոքսի եւ աղեաց, որով կենդանին գնալով կը տկարանայ եւ հակամէտ ու ենթակայ կը լինի զանազան հիւանդութիւններէ :

ԴԱՐՄԱՆ

Տալ մաքրողական կենդանիին . յետոյ՝ եթէ ընդհանուր օղկանի եւ արեան թուլութիւնից չէ առամնացաւ, տալ մի քանի օր իրարու վրայ իբր ուտելիք խմորեղէն եւ թեփէ լափայ եւ խաշած խափիկներ . որ կենդանին մնունդի համար դժուարութիւն չ'ունենայ երկար-բարակ ծամելու :

Ամեն առաւօտ երեկոյ լուալ կենդանիի առամները լիաւերին լուծուածքով (Listérin original) : Եթէ դա էլ չ'օգնէ բուականին . առնել ամեն մի կենդանիի համար 100 տրամ հասարակ աղ եւ 200 տրամ ձիթախցով եռացնել եւ կամայ, կամայ լաթի կտորով մը կամ վրձնով տաղել առամները : Զգուշանալու է չափազանց տաքէն, որ վէրք չը բանայ կենդանիի լնդերի վրայ :

ԽՈՋԵՐԻ ԵՒ ՆՄԱՆ ԿԵՆԴԱՆԵԱՅ ՄԱՍՆԱԽՈՐ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Խոզ պահելը շատ աւելի օգտակար եւ շահուէտ գործ է . բայց ունի անհամեմատ աւելի դժուարութիւններ, գլխաւորաբար առողջութեան կողմից : Խոզերը անմարսութեան իբր օրինակ կը ծառան են չեղուի եւ սովորական խո-

տակցութեանց մէջ, սակայն սրտ հակառակ, ստանք ալ չափազանց չորութիւն եւ մաքրութիւն կը սիրեն գէթ չը հիւանդանալու համար : Եւ խոզերի հիւանդութիւնները առ հասարակ տարափոփիկ, իրատ վտանգաւոր եւ մահացու են :

ԽՈՋԵՐԻ ԳԼԽԱԽՈՐ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ ԵՆ

«ԿԱՐՄԸՐՍԽՏԸ» ԿԱՄ ԿՈԿՈՐԴԻ ԲՈՐԲՈՔՈՒՄ
(Angin ou Inflammation de la Gorge)

Դա մի վտանգաւոր, համաճարակ (Epizootique) հիւանդութիւն է որ շատ անգամ այնքան ծանր կը լինի որ կենդանին հեղուկ անգամ չի կարող կուլ տալ : Սա մի որ կենդանին հեղուկ անգամ չի կարող կուլ տալ, Սա մի կարմիր ուռէցք է որ շուրջամակի կը փակէ կակրդը եւ պտրանոցը : Կոկորդածակն այնպէս կուռի կը գոցուի որ շատ անգամ չնջարգելութիւն կ'ուզայ կենդանիի վրայ : Միւս կողմից կ'սկսի փրտտումը, մարմինը կ'սկսի սառիլ, լորձունքը կ'սկսի վաղել կենդանիի քթէն բերնէն . երկու օր չը քաշած այս վիճակով կենդանին կը մեռնի :

ԴԱՐՄԱՆ

Ուռէցքը չափազանց չը տարածուելու համար պէտք է իսկոյն խոզի ականջներէն արիւն առնել (Saignée) յետոյ տալ փափուկ զեղ (Vomitif) որ է չորս հատիկ (Grains d'émétique) մաղձաղեղ լուծուած 100 տրամ թորեալ ջրում, եթէ դա բուականչէ տալ ուժեղ լիմոնազա քաղախով եւ աղով պատրաստուած, եթէ բորբոքումն ներսէն չարունակուի, կապել օրը մի քանի անգամ կտուտու

լափաններ (Cataplasme) Սրսնկեղով բէլէկնի խէժի ողիով (Essence de Térébenthine) և յետոյ քամֆորի և վազելինի լւղի մըլհամ (Pommade) ով, օծել կենդանիի ուռած տեղը շուրջանակի, եթէ այս բոլոր դեղերը չ'ազդեն և փտտոււմը առաջ կ'երթայ, պէտք է խկոյն տաք երկաթով շուրջանակի դաղել, այրել, (Cautériser) որ ինչպէս ասում են, շատ անգամ կենդանիի վերջի օծումն է:

ՈՐԿՈՐԻ ԵՒ ԱՂԵԱՅ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ (GASTRO-ENTÉRITE)

Միևնոյն ստատկութեամբ առաջ կ'երթայ խոզերի մօտ. ստատկութեամբ կամ աղեաց բորբոքումն. որ ծանօթ է գլխավան լիզուալ (Phlogose abdominale) սա խիստ սուր է լինելում շատ անգամ որ կենդանին կը կոտորուի. խիստ կը նիւարանայ, կը կորանցնէ ուսելու արտաքին, աչքերը կը թառաւնան, ծառաւորեն բերան կը պապակի և կենդանին անյապարար ջուր կը փնտռէ խմելու. Մորթը միշտ ամրոջապէս կարմիրի կը դարնէ. կենդանին կը սկսի կոծնտալ և կը տարապի փորապընդութենէն, (Constipation) երեք-չորս օրէն այս բանը կը փոխուի ստատիկ փորանարութեան և դա վատ նշան է, որ քիչ ատենէն կենդանին կիյնայ չարաչար մահով:

ԴԱՐՄԱՆ

Խոզերի մօտ աղեաց բորբոքումը շատ ծանր է և պէտք է աշխատիլ խկոյն և եթ առաջն առնել, Դրա համար նախ պէտք է երակահատել շուրջանակի խոզի ականջները և թեւի տակերը: Տալ ուժեղ լուծողական (լուսաջրի գիքօքսիօն) և

Տալ կաթի չըտուկ (Petit-lait) խառնել մի քիչ քաջալի կամ քիչ ձըծմբական թըթու (Acide Sulfurique) խառնուրդով և տալ կենդանին մի քիչ որ լաւ լուծէ: Յետոյ կապել փորի վրայ կտաւատէ լափա (Cataplasme) և չըլիւ փորը և մէջքը, կռնակը, կտաւատի ձէթով կամ անուշատրի (Amomniague) խառնուրդով:

ԱՇԽԱՅՈՒՄՆ (CHARBON)

Խոզերի մօտ ամենէն ծանր և մահացուն է այս հիւանդութիւնը և նոյն լակ խիստ տարախիտիկ առջարների և ոչխարաց համար: Ածխացման նշանը կերելի զլսաւորաբար լեզուի վրայ, կաթմիր վարդախտի նման խոշոր բըշտիկներ:

ԴԱՐՄԱՆ

Պէտք է սուր նշգրտակով մաքրել այդ բշտիկները և դաշիւ շիկացած երկաթով: Այս հիւանդութեան տնայնացումը կը կոչուի նրա համար, որ կենդանին մեռնելուց յետոյ միտը խկոյն և ևս սեւացած կը տեսնուի, այսինքն՝ արիւնը մակրտուած կը լինի սեւ թունաւոր միջբորններով:

ՌՕՄԱԹԻՉՄ (GOUTTES) ՇԷՐԻՏ (TÉNIA)

Խոզերի համար ի միջի այլ բազմաթիւ հիւանդութիւններ, վատագուստ են նաեւ կարկամութիւն տնայնութի կամ (հաշմանդամութիւն), (Gouttes) «ռօմաթիլով» և

երկրորդ որդային դրութիւնը ստամոքսում, մանաւանդ խոզերի լինչպէս նաեւ չնեքի մօտ (Tænia) (չէրխտ) ըստեւ տափակ որթի դոյութիւնը, կարծես բնական է : Եւ որով խիստ տարափոխիկ է, մանաւանդ մարդոց համար, զրա համար պէտք է վերին աստիճանին զգուշանալ խողի հում եւ չափազանց ճարպային պղզ միս ուտելէն :

ԴԱՐՄԱՆ

Թէ առաջին եւ թէ երկրորդ ցաւի համար (հարկաւոր) է մաքրութիւն եւ մոտեցի պարարտութիւն :

ՇԱՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ

Ջանադան Բնոտանի կենդանեաց կարգին ո՛չ նշանաւոր եւ օգտակար է նաեւ շունը : Եւ պէտք է տեսնել որ շունը ամենէն ղլմացկուն եւ չարքաշ կենդանին է եւ բարեբաղդարար շատ քիչ հիւանդութիւններ կ'ունենայ : Բայ ի կատարութիւնից՝ որ ամենուն յայտնի է, երբեմն շունը կը հիւանդանան, որի նշաններն են մի քիչ արտաթիւն, ջուտել, աչքերը եւ դէմքը թառամիլ եւ երբեմն փսխել, այսինքն՝ կերածը դարձնել :

ԴԱՐՄԱՆ

Տալ առատ, երեկոյ օրը երկու անգամ մէկ, մէկ սուբլի դրալ քինքինայ (Quinquina) խառնուած մէկ քառորդ բաժակ կարմիր մաքուր զինիի հետ : Եւ ապահովապէս շուտով կատարւանայ կենդանին :

ՇՈՒՆԵՐՈՒ ԿԱՏԱՂՈՒԹԻՒՆ RAGE

Վերայիշեալ թեթեւ նշանները եթէ հետզհետէ ստատ կանոն եւ կենդանին հետզհետէ կը սկսի խիստ տատապիլ, այն ատեն պէտք է զգուշութիւն անել որ մի գուցէ շունը կատարած կը լինի : Կատարութեան նշաններն են խորին տխրութիւն, լորձուքի քթէն բերնէն վազելը աչքերը չընել, դանաւ եւ մանաւանդ կ'սկսի խոր եւ բարակ տնալ : Երբ այս եւ ուրիշ մի քիչ աւելի խիստ նշաններով կը հաստատուի որ շունը կատարած է, ամենէն խելօք կողմը այն է որ կենդանին սպաննել : Որովհետեւ այս հիւանդութիւնը ո՛չ միայն խիստ տարափոխիկ եւ անբժշկելի է այլ եւ կատարած շունը ինչ կենդանիի կամ մարդուն որ խառնէ, նա ալ երկար տանջուելով կը մեռնի :

ԴԱՐՄԱՆ

Իրբեւ միջոց պէտք է տշխատիլ որ կատարած շան խառնել չը տալ մարդուն կամ ուր կենդանուն, խառնուած շուն ալ կը կատարի ի՞նչպէս ստալին, խառնուած մարդն ալ կատարութեան նշաններ ցոյց կուտայ 40 օր տանջուելուց լեռայ վերորած կատարած վիճակի մէջ կը մեռնի :

ԽԱՇՆՈՒԱԾ ՄԱՐԴՈՒՆ ԽՆԱՄԲ

Նախ՝ քաջալերել որ չը վտնայ եւ խելոյն խառնած անդամը վերելի կողմէն պինդ կապել, որ թոյնը տրեան մէջ չը խաղայ եւ լուտ, լուտ, սրաւ արաւ սառնապնդով մինչեւ որ չիկացած երկաթը հասնի եւ գոգիլ

վերքը շուրջանակի (Cautériser) փորձը ցույց է տալի որ խաճուռած մարդոց 2/3 եթէ խնամքը չուտով համար կը բժշկուի այն միջոցաւ : Այս ստորադասի թուշուռը հիւանդութիւնը յատուկ է աւելի շատ մատաղաշ շունկերի համար :

Շունկերը կողերից աւելի ենթակայ են (Tænia) ին որի համար սրբան սր մենք կը սիրենք շունկերը , սակայն խոհեմութիւն ըրած կը լինինք որ զգուշանանք նրանց լորձոնքին դաշկու . մանաւանդ կեղտկուրներէ ժամանակ որի միջոցաւ թէ զանազան թոյներ եւ թէ թէնիտայի (Tænia) որդերը (Larves) կը փոխադրեն մարդոց :

ՄԻ ՔԱՆԻ ԲԱՅԱՌԻՅ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆԵՐ

ՉԻԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

Գեղեցիկ ձի ունիք որը ուժեղ է եւ ուշիմ եւ որին շատ կը սիրէք , որի կտրորը եւ ծնոտի տակը յանկարծ կ'ուռի , կ'ուռի այն աստիճան որ կենդանին շունջ առնել՝ եւ ոչ մի բան ուտել , խմել չի կարող : Այս ստիպելի հիւանդութիւնը որ մասնաւորապէս ձիերու եւ ջորիներու համար տարածուած է , հասարակ լեզուով խլուրդ (Taupe) կ'ըսուի ,

ԴԱՐՄԱՆ

Դնել կտաւատէ լափայ (Cataplasme) եթէ չ'անցնի հաւու ծիտոն եւ տուզոն (Guimauve) լափայ չինու եւ կ'աղել . եւ խմչնել տաք փափկացուցիչ թէյ . եթէ ասանց մով չ'անցնի դաշտի մուկ կամ խլուրդ գնել վրայ , ուսեցքը կը պատուուի եւ բոլոր գրեխ , թարախ դուրս կը վազէ , նրանից յետոյ դարձանել հիւանդութիւնը իբր հասարակ վերք միայն զգուշանալու է ցուրտէն եւ մի քանի օրէն կանցնի :

Ձիւր սիրած ձիու վրայ կը աւանդ թիմիւններ , ուսուցքներ , գնդաձեւ գլանիկներ , սրանք մօրթի տակէն ժողոված ամբողջած են : Սրանք մի տեսակ մօրթային հիւանդութիւն են որ առաջ կուգան արեան անմաքրութիւնից ամուրի կեանքից եւ անուշգի անմաքրութիւնից ու տեսակներէ նուազումից :

ԴԱՐՄԱՆ

Տալ յաճախակի զօրաւոր մաքրողական , յետոյ կենդանին խիստ մաքուր եւ չոր տեղ պահել : Եթէ կենդանին արիւնտու է , արիւն առնել , նայն խի դարձան սկիզբներին ազրուկ , թողուլ որ արիւն մաքրուի . որձ (*) ձիերի համար զարժանելի մեղուս , կապոց (Séton) : (**)

Չ'անցուած ուսեցքներ պէտք է կտրել , հոնել կամ դաղելով չորացնել , բայց այնպէս անելու է որ դեղեցիկ ձիերու վրայ մեծ սպիւններ չ'անայ . որ մեծ այդ , պակասութիւն կը դառնայ ձիու համար . եւ նրա արժանիքը կիւտով չափ կը պակսեցնէ :

Ձիերի , մանաւանդ գեղեցիկ հեծանիւք ձիերու համար ամենէն աչքի դարձող վտանգաւոր հիւանդութիւնը ամբարնու ուսեցք , բորբոքումն է որ շատ անգամ դաղելով միայն կ'անցնի թողնելով շատ անգամ խիստ աչքի դարձող սր-պիւններ : Ձիերու վրայ պատահած արտաքուստ ջմուռները կամ գիպուածական սրունքներու վրայ հարուածներու ցաւերը կը դարձանուի կնդրուկի իւզով (Huile de Camphre) :

(*) Որձ (տեսողը ձի) :

(**) (SÉTON ՍԷՏՕՆ) ձիու փորի վրայ լայն կապ . (բամբակ)

ՆԵՐՔՆԱՑՆԵԼ CASTRATION

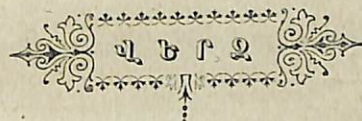
Այս անասնի մի գործողութիւնն է որի միջոցաւ բուրձա-
գործներու, ցուլերու (Taurau) ձիերու եւն. կենդանի-
ներու ձուերը կը հանեն կամ կտրուի կը չեղջայնէն,
կենսասիւթը կամ կենդանութեան ջիւը, որով եւ կենդա-
նին կը զրկուի որձային յատկութիւններէն եւ կը դառ-
նայ խիստ հեղ, խոնարհ, ուժեղ եւ աշխատութեան խիստ
ընդունակ, համեմատաբար շատ աւելի դիմացկուն զանա-
զան տարախոտիկ հիւսնողութիւններէ գէմ :

ԴԱՐՄԱՆ ԵՒ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՆ ՁԵՒՐ

Կենդանեաց ամուրիներու գրեթէ կամ ձուերու բար-
ձուիք (Castration) գործողութիւնը շատ պարզն է, միայն
պէտք է քիչ փորձուած մարդ, որս համար նայած կեն-
դանիին կը տարբերի նաեւ գործողութիւնը : Կայ որ ձու-
երը կը կտրեն կը հանեն եւ վերքի վրայ մի քիչ հասարակ
աղ լեցնելով մի քանի օրէն լինքնին կը լուսանայ : Կայ որ
ձուերը ունելիքի ձեւով փայտէ գործիքի մէջ դարձնելով
եւ կամ ձեւելով կը ցամքեցնեն կենաց ջիւը որով կենդա-
նին կամուշնայ եւ անկարող կը լինի ալեւս նոր կեանք
արատաւրել : Այս գործողութիւնը երկրագործների համար
ամենէն անհրաժեշտ եւ օգտակար բանն է, կենդանին ա-
ռողջ եւ նոստող վիճակին մէջ պահելու համար : Միայն
պէտք է խիստ մեծ զգուշութեամբ կատարել այդ գործո-
ղութիւնը, մանաւանդ ձիերու եւ ջորիներու համար :

Չզուչանալու է որ ջորին չը կըրծէ եւ չը կարէ վերքի
կտայր : Այս պարագային արիւնը անսկիւրջ հոսելով կենդանին

խիլոյն կը մնանի : Առջարների մօտ ամենէն պարզն է, չէ
պէտք է կտրել, աւելի լաւ է ձուեր վեր դարձնել եւ կա-
պել : Եւ առջարներուն եւ մանաւանդ ջորիներուն պառ-
կեցնելու ժամանակ զգուշանալու է որ մի առջ չը կտրուի
կամ ոտքը տեղէն չ'եղնայ : Այս աղբիւսան յաճախ կը պա-
տահի ջորիներու համար :

ՆԵՐՔՆԱՅՆԵԼ CASTRATION

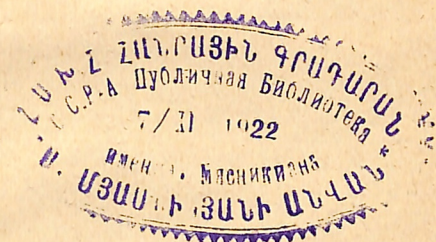
Սա այնպիսի մի գործողութիւն է որի միջոցաւ բուրգա գոմէշներու, ցուլերու (Taurau) ձիերու և շն կենդանիներու ձուերը կը հանեն կամ կապելով կը չեղոքացնեն, կենսահիւթը կամ կենդանութեան ջիղը, որով եւ կենդանին կը զրկուի որձային յատկութիւններէն եւ կը դառնայ խիստ հեղ, խոնարհ, ուժեղ և աշխատութեան խիստ ընդունակ, համեմատաբար շատ աւելի դիմացկուն դանաւ զան տարախոսիկ հիւսնողութիւնների դէմ :

ԴԱՐՄԱՆ ԵՒ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՆ ՁԵՒԸ

Կենդանեաց ամուրիներու դրսելը կամ ձուերու բարձումը (Castration) գործողութիւնը շատ դիւրին է, միայն պէտք է քիչ փորձուած մարդ, որս համար նայած կենդանիին կը տարբերի նաեւ գործողութիւնը : Կայ որ ձուերը կը կտրեն կը հանեն եւ վերքի վրայ մի քիչ հասարակ աղ լեցնելով մի քանի օրէն լինքին կը լուսնայ : Կայ որ ձուերը ունիւրքի ձեւով փայտէ գործիքի մէջ դարձնելով եւ կամ ձեւելով կը ցամքեցնեն կենաց ջիղը որով կենդանին կամուրջայ եւ անկարող կը լինի այլեւս նոր կեանք արտադրել : Այս գործողութիւնը երկրագործների համար ամենէն անհրաժեշտ և օգտակար բանն է, և կենդանին առողջ և նոսմալ վիճակին մէջ պահելու համար : Միայն պէտք է խիստ մեծ զգուշութեամբ կատարել այդ գործողութիւնը, մանաւանդ ձիերու եւ ջորիներու համար :

Չգուշանալու է որ ջորին չը կըրծէ և չը կտրէ վերքի կապը : Այս սրտադալին աբիւնը անվերջ հասելով կենդանին

խելոյն կը մեռնի : Առջարների մօտ ամենէն դիւրին է, չէ պէտք է կտրել, աւելի լաւ է ձուեր վեր դարձնել և կապել : Թէ առջարներուն և մանաւանդ ջորիներուն պառկեցնելու ժամանակ զգուշանալու է որ մի տեղ չը կտրուի կամ ոտքը տեղէն չ'եղնայ : Այս սրտադալն յաճախ կը պատահի ջորիներու համար :

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

ՄԱՍՆ Ա.

	42
Յառաջաբանի տեղ	3
Ներածութիւն (Կենդանիի մը բնական առողջութիւն) .	5
Գլուխ Ա. (Բնակարան)	7
Մննդառութիւն	9
Գործնական ձանաչում մնունդոց	11
Երրորդ տեսակի մնունդ-կենդանիներ մուցանելու կերպ	12
Կթան կտլի կերակրելը	13
Մատղաչ հորթի գիրացումը	14
Մաքրութիւն	15

ՄԱՍՆ Բ

Գլուխ Ա. - Նախազգուշութիւն և գիւղական զեղարան	17
Բոյսեր և բոյսաբմաններ իբր զարման	19
Բ. Կարգի գոգոխ և տաքացնող բոյսեր	21
Յատուկ գոգոխ և ստամոքսի վրայ ազդող բոյսեր . .	21
Երկամունքի վրայ ազդող բոյսեր	22
Բուն գոգոխ և բունող սնդագոցոցիչ բոյսեր	23
Գլուխ Բ. Հիւանդութիւնների տեսակը	24
Խիթ	24
Արհեստական թունաւորում կամ խմորումն ստամոքսի	25
Փորհարութիւն	26
Ամրութիւն նրբաղեաց	28
Մեղարգելութիւն	29
Արիւն մեղութիւն	30
Որդեր ստամոքսում	30

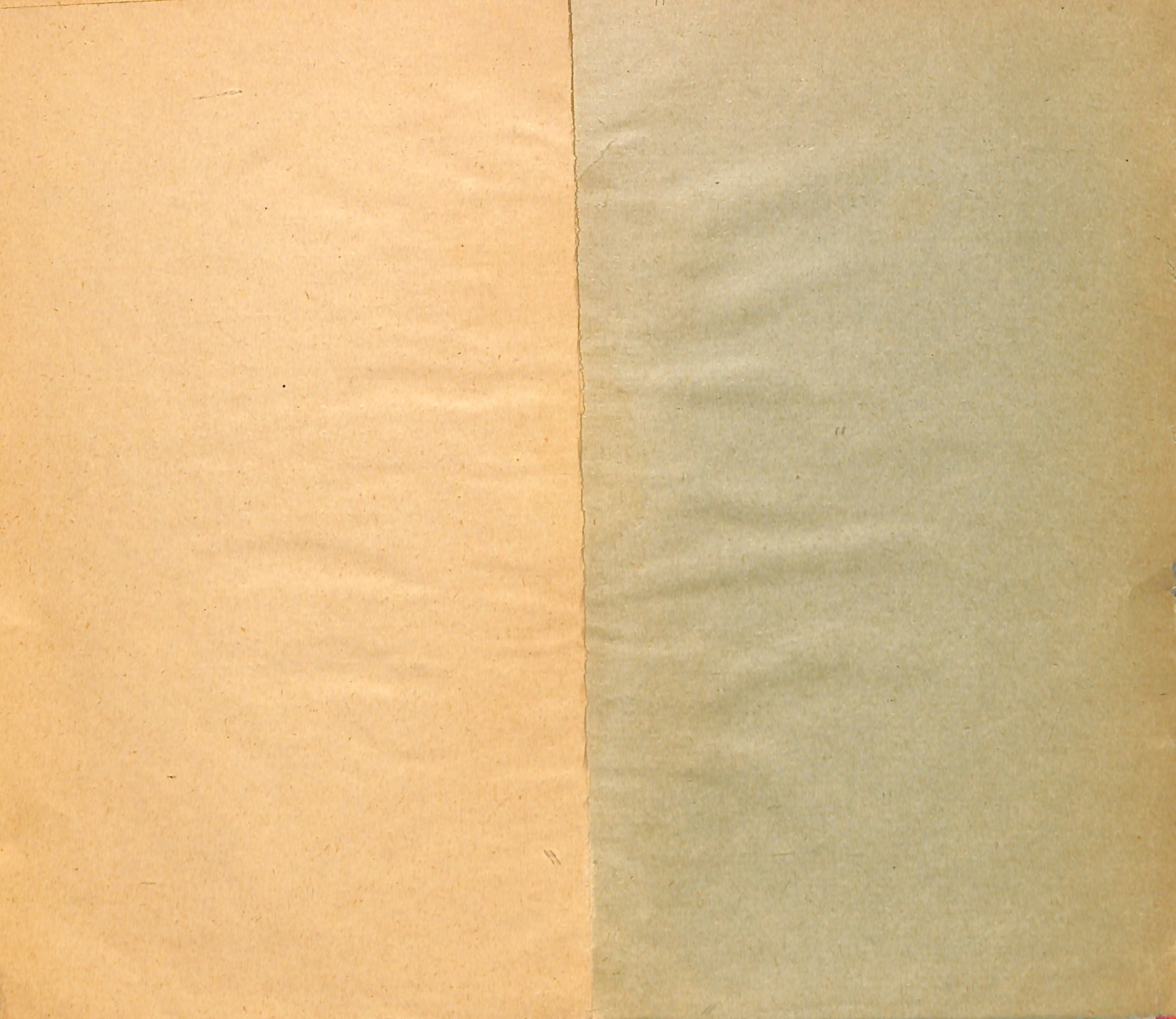
Շնչառեալական գործարանաց հիւանդութիւնները . . .	31
Թոքախտը	32
Հազ , Հարբուխ կամ Սալըմ	33
Կերկերունն ձայնի	33
Ժանտախտ	34
Խօլերա	35
Զերմ կամ դըրըք	35
Արտաքին հիւանդութիւններ	36
Քոս	37
Բարոտութիւն	37
Մունիչները , ոչիլ	39

ՄԱՍՆ Գ.

Գլուխ Ա . Աչքի հիւանդութիւն , , , , , , ,	41
Զիւրու աչք - քիթ ընելը , , , , , , ,	42
Մանր դէպքեր և փորձանքներ , , , , , , ,	43
Բերանապղուկի ջերմ , , , , , , ,	44
Ատամնացաւ , , , , , , ,	45
Խոզերի և նման կենդանեաց մասնաւոր հիւանդութիւններ	46
Կարմրախտ և կոկորդի բորբոքում , , , , , , ,	47
Որկորի և աղեաց հիւանդութիւն , , , , , , ,	48
Ածխացումն , , , , , , ,	49
Ռօմաթիզմ և Շէրիա , , , , , , ,	49
Շան հիւանդութիւն , , , , , , ,	50
Շուներու կատաղութիւն , , , , , , ,	51
Խաճնուած մարդուն խնամք , , , , , , ,	51
Մի քանի բացառիկ տեղեկութիւններ ձիերու համար ,	52
Ներքնացնել , , , , , , ,	54

ՎՐԻՊԱԿ

Սխալ	Ուղիղ	Էջ
Ոտով	Որով	17
Նշարոք	Նշարակ	18
Թաթրվէնի	Թանթրրվէնի	21
Լուացնել	Լաւացնել	31
Զայն կերկերումն	Զայնի կերկերումն	31
(CARNAGE)	(CORNAGE)	33

ԳԻՆ 75 ՍԱՆԹԻՄ

Եզիպոսի համար 3 դահ. ողջ

Մեծ ֆանկոթեանք ուզողին 20⁰/₀ զեղջ

Ռուսասանի համար 30 կոպեկ

ձանապարհածախս ուզողի վրայ :

Կը գանուի Շարը Մօհամէա Ալի ծխալաճառ Մարտի-
րոս աղա Մանկիկեանի խանութը :

3599

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0075060

